

**T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MANTIKU'T TAYR'DA FİLLER

HİLAL YÜKSEL

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**Şanlıurfa
2024**

T.C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MANTIKU'T TAYR'DA FİİLLER

HİLAL YÜKSEL

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Doç.Dr. Osman TÜRK

Şanlıurfa
2024

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MANTIKU'T TAYR'DA FİİLLER

HİLAL YÜKSEL

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

Yıl: 2024, Sayfa : 109

Eski Anadolu Türkçesi Dönemi, Türk dilinin söz varlığı açısından gelişme sürecinde bağlı kaldığı asıl Oğuz Türkçesidir. Bu dönem, özelliklerini eserleriyle taşıdığı en eski şekil ve anlam özelliklerini de beraberinde getirdiği bir dönemdir. Bu dönemde, Türkçenin Arapça ve Farsçadan güçlü bir dil olduğu da eserlerde işlenmiştir. Gülşehri 'nin Arapça ve Farsça kelimeler yanında Türkçe kelimeleri ağırlıklı kullanması hatta Türkçe kelime karşılıklarına yer vermesi bu ispatı haklı çıkarmaktadır. Bir dilin en zengin söz varlığı olan fiillerin, isimler gibi tek başlarına anlam taşımayıp cümle içinde ya da kelimelerle bir araya geldiğinde anlam kazanması Türkçenin hem isim hem fiiller açısından zengin bir söz varlığı olduğunu gösterir. Mantıku't Tayr adlı eserde de bu zengin söz hazinesinin fiiller dört ana bölümde (isimden fiil Yapım ekleri, fiilden fiil yapım ekleri, fiilde kip, birleşik fiiller, fiilimsiler) incelenmiş örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Fiillerin, bir iş, oluş, durum, hareket bildirme özellikleri vardır. Bu özellik, dilin estetik görünümü açısından tasviri fiillerin kullanımında da görülür. Durum ve olayları ifade etmede yabancı dilden fiil almak yerine dilin kendi olanakları çerçevesinde ifade aracı olarak ek-fiili kullanması dilin güçlü yetkinliğini gösterir.

ANAHTAR KELİMELER: Gülşehri, Mantıku't Tayr, Fiilde Yapı, Birleşik Fiiller, Fiil Çekim

ABSTRACT

MASTER THESIS

VERBS IN MANTIKU'T TAYR

HİLAL YÜKSEL

HARRAN UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT OF TURKİSH LANGUAGE AND LİTERATURE

Year: 2024, Page : 109

The Old Anatolian Turkish Period is the original Oghuz Turkish to which the Turkish language adhered in the development process in terms of vocabulary. This period is a period in which he brings with him the oldest form and meaning characteristics that he carries with his works. During this period, it was also mentioned in the works that Turkish was a stronger language than Arabic and Persian. This proof is justified by the fact that Gülşehri uses Turkish words in addition to Arabic and Persian words and even includes Turkish word equivalents. Verbs, which are the richest vocabulary of a language, do not have meaning on their own, like nouns, but gain meaning when combined with words or in sentences, showing that Turkish has a rich vocabulary in terms of both nouns and verbs. In the work titled Mantıku't Tayr, the verbs of this rich vocabulary were examined in four main sections (verb formation suffixes from noun, verb formation suffixes from verb, verb mood, compound verbs, verbals) and tried to be explained with examples. Verbs have the characteristics of expressing an action, occurrence, situation, or action. This feature is also seen in the use of descriptive elephants in terms of the aesthetic appearance of the language. Using suffixes as a means of expression within the framework of the language's own possibilities, instead of taking verbs from a foreign language to express situations and events, shows the strong competence of the language.

KEYWORDS: Gülşehri, Mantıku't Tayr, Verb Structure, Compound Verbs, Verb Conjugation

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER.....	iii
ÖNSÖZ	v
KISALTMALAR.....	vi
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Tezin Konusu	3
1.2. Tezin Önemi.....	3
2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	4
2.1. Gülşehri.....	4
2.1.1. Hayatı.....	4
2.1.2. Eseri: Mantku't-Tayr.....	5
3. GEREÇ VE YÖNTEM.....	6
3.1. Tezin Yöntemi.....	6
3.2. Tezin Amacı.....	6
3.3. Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları.....	6
4. BULGULAR.....	7
4.1. FİİL KİPLERİ	7
4.1.1. Fiil Çekim Ekleri	7
4.1.1.1. Geçmiş Zaman Kipi.....	7
4.1.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman Kipi.....	7
4.1.1.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman Kipi	13
4.1.1.2. Geniş Zaman Kipi	18
4.1.1.3. Gelecek Zaman Kipi.....	26
4.1.1.4. Şimdiki Zaman Kipi	27
4.1.2. Dilek Kipleri.....	30
4.1.2.1. İstek Kipi	30
4.1.2.2. Şart Kipi.....	35
4.1.2.3. Emir Kipi.....	37
4.1.2.4. Gereklilik Kipi	40
4.1.3. Ek Fiil (Cevher Fiili).....	41
4.1.3.1. Ek fiil (Bildirme) Geniş Zaman Çekimi	41
4.1.3.1.1. Ek Fiil Geçmiş Zaman Çekimi	43
4.1.3.1.1.1. Ek Fiil Görülen Geçmiş Zaman Çekimi	43
4.1.3.1.1.2. Ek Fiil Duyulan Geçmiş Zaman Çekimi.....	44
4.1.3.1.2. Ek Fiil Şart Çekimi	45
4.1.3.1.3. Ek Fiil Olumsuz Çekimi.....	45
4.1.4. Fiillerin Birleşik Çekimleri.....	46
4.1.4.1. Hikâye Birleşik Çekimi	46
4.1.4.1.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâye Çekimi.....	47
4.1.4.1.2. Geniş Zamanın Hikâye Çekimi.....	47
4.1.4.1.3. Şartın Hikâye Çekimi.....	48
4.1.4.1.4. İsteğin Hikâye Çekimi	48
4.1.4.2. Şart Birleşik Çekimi	49
4.1.4.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şart Çekimi	49
4.1.4.2.2. Geniş Zamanın Şart Çekimi	49
4.2. FİİL YAPAN EKLER	49
4.2.1. İsimden Fiil Yapan Ekler	49
4.2.1.1. e.....	49
4.2.1.2. +la- / +le-	53
4.2.1.3. lan- / +len-; +la-n- / +le-n-.....	61
4.2.1.4. +la-ş- / +le-ş-; +laş- / +leş-	61

4.2.1.5. +l-.....	60
4.2.1.6. Ki+ık- / +ık-; +uk- / +ük-.....	62
4.2.1.7. +ar- / +er-.....	62
4.2.1.8. +r-.....	63
4.2.1.9. +da- / +de-; +ta- / +te-.....	63
4.2.1.10. +ı- / +i-; +u- / +ü-.....	64
4.2.1.11. +al-.....	64
4.2.1.12. +an- / +en-.....	65
4.2.1.13. +sa-.....	65
4.2.1.14. +at- / +et-.....	65
4.2.1.15. +gır- / +gır-.....	66
4.2.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler.....	66
4.2.2.1. -n-.....	66
4.2.2.2. -ş-.....	68
4.2.2.3. -l-.....	69
4.2.2.4. -r-.....	71
4.2.2.5. -t.....	72
4.2.2.6. -dır- / -dir-; -dur- / -dür-.....	73
4.2.2.7. -dar- / -der-.....	75
4.2.2.8. -k- / -k.....	75
4.2.2.9. -a- / -e.....	76
4.2.2.10. -p.....	76
4.2.2.11. -gur- / -gür-.....	77
4.2.2.12. -ar- / -er.....	77
4.2.2.13. -ı- / -i-; -u- / -ü-.....	78
4.2.2.14. -ç-.....	79
4.2.2.15. -v-.....	79
4.2.2.16. -aş-.....	79
4.2.2.17. -si-.....	80
4.2.2.18. -y-.....	80
4.3. FİİLİMSİLER.....	81
4.3.1. Sıfat - Fiiller.....	81
4.3.1.1. Geçmiş Zaman Sıfat - Fiilleri.....	81
4.3.1.2. Geniş Zaman Sıfat - Fiilleri.....	82
4.3.1.3. Gelecek Zaman Sıfat - Fiilleri.....	84
4.3.2. Zarf - Fiiller.....	84
4.3.3. İsim - Fiiller.....	89
4.4. FİİLDE YAPI.....	90
4.4.1. Birleşik Fiiller.....	90
4.4.1.1. İsim + Yardımcı Fiil Birleşmesinden Oluşan Birleşik Fiiller.....	91
4.4.2. Tasvir Fiilleri.....	95
4.4.2.1. Süreklilik Fiilleri.....	96
4.4.2.2. Tezlik Fiilleri.....	99
4.4.2.3. Yeterlilik Fiilleri.....	100
4.4.2.4. Yaklaşma Fiilleri.....	101
5. TARTIŞMA.....	102
6. SONUÇLAR.....	104
7. ÖNERİLER.....	105
KAYNAKÇA.....	106
ÖZGEÇMİŞ.....	109

ÖNSÖZ

Bu çalışmamda her aşamada bana yardımcı olan danışman hocam Doç.Dr.Osman TÜRK'e ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen sevgili eşim Şahin YÜKSEL'e teşekkürlerimi sunarım.

KISALTMALAR

A. : Arapça

A.+F. : Arapça+Farsça

A.+T. : Arapça+Türkçe

c. : Cilt

DLT : Dîvânu Lugâti't-Türk

ET : Eski Türkçe

F. : Farsça

F.+A. : Farsça+Arapça

F.+T. : Farsça+Türkçe

GTS : Gramer Terimleri Sözlüğü

M.T : Mantıku't Tayr

Nşr. : Neşriyat

S : Sayfa

1. GİRİŞ

Türk dilinin tarihsel süreci incelendiğinde karanlık dönemden sonra Oğuzların sahaya yetkin eserlerle çıkması dil araştırmalarında dönüm noktasıdır. Türkçe'nin gelişiminde ve başlangıcında özellikle yazı dilinin oluşma sürecinde 11.yüzyıl sonrasının önemli bir kaynak teşkil ettiği görülür.13. yüzyıl başlarında artık müstakil bir yazı dili oluşma sürecinde Oğuz Türkçesi'nin de şekillendiği görülmektedir. Tarihsel süreç incelenerek Eski Anadolu Türkçesi'nin ve dayandığı Oğuz Türkçesi'nin de sözvarlığı açısından Türk dilinin gelişimine vakıf olunur. Kuzeydoğu Türkçesi, 13 ve 15.yüzyıllarda Eski Türkçe'nin devamı olarak tarih sahnesinde baş gösterir. 15. yüzyılda Kuzey ve Doğu olmak üzere iki kola ayrılır: Kuzey Kolu Kıpçak Türkçesi; Doğu kolu ise Çağatay Türkçesi olarak bilinir. Doğu Türkçesi aynı zamanda Orta Türkçe dönemindeki lehçelerinin de temelini oluşturan Çağatay Türkçesidir. Nevai dili olarak da bilinen Çağatay Türkçesi, İslam medeniyetinin tesiri altında gelişim göstermiştir (Özkan, 2000, s. 33). Batı Türkçesi ise 11. yüzyıldan Azerbaycan ve Anadolu 'ya göçerek buraları yurt edinen Oğuz Türklerinin oluşturduğu yazı dilidir. Bu gelişim sürecine göre Batı Türkçesinin ilk dönemini Eski Türkiye Türkçesi oluşturmaktadır.

Eski Türkiye Türkçesi, Batı Türkçesi kolunda gelişmeye devam ederken, kendi içerisinde Selçuklular Dönemi (11-13.yüzyıllar arası), Beylikler Dönemi (14. yüzyıl) ve Osmanlılar Dönemi (15.yüzyıl ortalarına kadar) olmak üzere üç ayrı dönemde incelenir (Demir ve Yılmaz, 2003, s. 84). Eski Anadolu Türkçesinin bu tabirlerle adlandırılmasının sebebi bir yandan Oğuz Türkçesinin etkisinde gelişirken diğer yandan Arapça ve Farsça etkisinde gelişiminin seyretmesidir. Orta Türkçe döneminden sonra gelen 16. ve 20. yüzyılın başları arasında gelişim gösteren Yeni Türkçe dönemi ise batı ve doğu kolu olmak üzere ikiye ayrılır: Doğu Azerbaycan Türkçesi etrafında; batı kolu ise Osmanlıca etrafında gelişmeye devam etmiştir (Buran ve Alkaya, 2007, s. 38-39). Bu dönemde Türkçenin doğu kolunda Çağatay Türkçesi, kuzey kolunda ise Kıpçak Türkçesi devam etmiştir. Eski Türkçe, Eski Anadolu Türkçesi, Göktürk ve Uygur dönemi eserlerinde Türkçe kelimelerin sıklıkla kullanıldığını görülmektedir. Bunun yanında özellikle EAT döneminde A+F (Arapça+Farsça)birleşik yapıli kelime gruplarının yer aldığı bir yazı dilinin oluştuğu ve yoğun bir şekilde Arapça kelimelerin kullanıldığı görülmektedir. Bunda İslamiyet'in etkisi ve dini eserlerin verilmeye başlanması da etkili olmuştur. Bu durum dilin sade arı bir özelliğinin olmasını sağlayan yerel ağızlarda konuşulan halk dilinde kullanılan Türkçe kelimelerin varlığını Eski Türkçe'den günümüze uzanan bir dil zenginliğini de ispatlar. Eski Türkçe'den bu yana kelimeler morfolojik

değişimlere uğramakla beraber semantik düzeyde çok değişikliğe uğramamıştır. Örneğin; ‘söylemek’ kelimesi Eski Türkçede nasıl kullanılmış; ‘ol maña söz sözlēdi’ [bana söz söyledi] [Kaşgarî, DLT, 1073]. Gülşehri’nin Mantıku’t Tayr adlı eserinde şu beyitte görüldüğü gibi; Mustafâ’nun dâsitânın söylerüz (M.T-78) Günümüz Türkçesinde de ‘söyle-’ şeklinde kullanımı devam etmektedir. Kelimelerde şekil değişikliklerin yanında ses (ünlü–ünsüz) olayları görülmekte olup; anlam düzeyinde değişikliğe gidilmemiş temel anlam etrafında sözcükler çokanlamlılık özelliği kazanmıştır. 12. yüzyıl ortalarına kadar KT (Karahanlı Türkçesi) yazı diline bağlı fakat kendi ana dillerinin temelinde şekillenen bir Oğuz Türkçesi görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi, Oğuzların 11. ve 13. yüzyıllar arasında Anadolu’ya gelmesiyle tamamen kendini oluşturmuştur. Aynı zamanda günümüz Türkiye Türkçesi de Eski Anadolu Türkçesi gramer özelliklerine bağlı olarak gelişmiştir. Eski Türkçe, Batı Türkçesinin ilk dönemini oluşturan Eski Anadolu Türkçesi, 13-15. asırlarda hem konuşulan hem de yazılan Türkçe’dir. Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminin de yer aldığı bu döneme Osmanlı Türkçesi de denir. Bazı dilbilimciler ise; Eski Anadolu Türkçesi tabiri yerine Anadolu dışındaki yerlerde oluşturulan eserleri de kapsadığı için “Tarihî Türkiye Türkçesi” tabirinin de kullanılabileceğini ifade etmektedir (Timurtaş, 1977, s. 8).

Eski Anadolu Türkçesinin Oğuz şivesine dayalı oluşan ilkyazı dili olma özelliğine sahip olmasıdır. Türkçe yeni kavramlar için yeni kelimelere ihtiyaç duyduğunda yabancı dillerden ödünçleme yapmak yerine türetme yolu ile kaynak yaratmaya gitmiştir.

13. yüzyıldan Beylikler Dönemi’ne kadar sadece halkın konuşma dili olan Türkçe, Karamanoğlu Mehmet Bey’in fermanından sonra Anadolu’da resmî dil olmuştur. Bu dönemde Türkçenin gücünü göstermek için eserler ortaya konmuştur.

Dilin kendine mahsus gereksinimleri ve koşulları ile kendi çevresini ve yönünü belirler (Türk, 2020, s. 323). 15. yüzyıldan sonra Osmanlıcanın etkisinin artarak görüldüğü bir süreç yaşanır. Bu dönemde Türkçe kelimelerin yanında Arapça ve Farsça kelimelerin sayısını arttığı, yazı dilinin şekillendiği estetik ve edebi sanatlar açısından kullanımının yoğun olduğu karışık bir dil görülür.

1.1. Tezin Konusu

Fiilleri çeşitleri özelliklerine göre sınıflamak fiillerin davranışlarını anlamak için çok önemlidir. Fiillerin bir iş oluş durum hareket ifade etme fonksiyonlarını kazanırken, türeme biçimleri, çekime girme biçimleri, yapısal özellikleri Gülşehri'nin Mantıku't Tayr adlı eserinde bu sınıflandırmaya göre beyitlerde geçen kullanım şekilleri ile ele alındı.

1.2. Tezin Önemi

Fiilleri çeşitli ölçütlere uygun bir şekilde sınıflamak fiillerin davranışlarını anlamak için çok önemlidir. Geçmişte pek çok dilbilimsel kaynakta fiil sınıflandırma çalışmaları yapılmıştır. Fillerin sözdizimsel özellikleri onların anlamlarıyla ilişkilidir. Yani ortak davranışları nedeniyle aynı sınıfta olan fiiller, benzer anlamlar taşırlar.

Fiil araştırma çalışmaları çoğu zaman yalnızca temel biçim bilgisel ve sözdizimsel özelliklerin incelenmesi ve bu özelliklerin listelenmesine dayanır. Oysa fiillere anlamsal, sözdizimsel ve kılınış açısından bakıldığında fiillerin çok yönlü özelliklere sahip olduğu görülür. Tezde bu çok yönlü üretken özellikler (fiil çekimi, yapısına göre fiiller, tasviri fiiller, fiilimsiler) örneklerle ele alındı.

2. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

2.1. Gülşehri

2.1.1. Hayatı

Gülşehri'nin nereli olduğu, ne zaman doğduğu, nerde yaşadığı vb. konularda bugün elimizde çok fazla kaynak yoktur. Mevcut bilgiler doğrultusunda 717'de (1317) kaleme alındığı Mantıku't-Tayr'daki bazı beyitlerden (nşr. Agâh Sırrı Levend, s. 172, 173) Kırşehir'de yaşadığı bilinmektedir. Hârizm'den gelip Kırşehir'e gelip yerleşen Oğuz boylarından birine mensup olduğu sanılan Gülşehrî 'nin Kırşehir'e ne zaman yerleştiği belli değildir. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin ölümünden sonra Sultan Veled'in, kendisini Mevlevî tarikatını yaymak ve bir zâviye kurmak üzere Kırşehir'e göndermiş olması ihtimalinden söz edilirse de (Mantıku't- Tayr, nâşirin önsözü, s. 10) bu husus henüz açıklık kazanmamıştır. Hem naklî ilimlerde hem de matematik ve felsefe gibi aklî ilimlerle ilgilenmiştir. Gülşehri'nin Kırşehir'de Mevleviliği yaydığı ve zaviyede yaşadığı mahlasını da o zaman adı Gülşehir olan Kırşehir'den aldığı bilinmektedir. Aynı zamanda bir mutasavvıf olan Gülşehri Ferîdüddin-i Attar, Mevlâna Celâleddîn Rumî ve Senâî gibi mutasavvıflardan da etkilenmiştir. En önemli eseri, Ferîdüddin Attar'ın ünlü mesnevisi Mantıku't Tayr'ı temel alan aynı adlı mesnevidir.

Orijinal Mantıku't Tayr'ın içeriği eserde nerdeyse tamamen değiştirilmiş ve farklı kaynaklardan yeni içerikler eklenmiştir; örneğin Rumî'nin Mesnevi'si ve ünlü Hint klasiği Kelile ve Dimne gibi. Feleknâme'yi Farsça kaleme alan sanatçı, İlhanlı hükümdarlarından Gazan Han'a sunmuştur. Diğer eserleri, Aruz-ı Gülşehri ve Kuduri Tercümesi'dir (nşr. Agâh Sırrı Levend, s. 172, 173). Gülşehrî, Türkçe eserlerin kaleme alınmadığı, Arapça ve özellikle de Farsça yazılan eserlerin olduğu bir dönemde Türkçe eser kaleme alarak Türk dilini savunmuştur. Gülşehrî, Anadolu'daki Türk edebiyatının kuruluşundan bu yana özellikle Türkçecilik akımı ve milli edebiyat oluşturma anlamında Yunus Emre'den sonra gelen en önemli isimdir. İlk eserini Farsça kaleme almasına rağmen onu ölümsüz kılan ve ilklerin sanatçısı yapan Türkçe kaleme aldığı Mantıku't-Tayr'dır. Eserleri ve hayatı konusunda farklı görüşler olsa da bizim için önemli olan onun Türkçeye sahip çıkması diğer dillerden yetkin olduğunu ispatlamaya çalışmasıdır. 13. yüzyıl başlarına kadar (Beylikler Dönemi) müstakil bir yazı dili olmayan Eski Anadolu Türkçesi, bu dönemde dönemin siyasi yönetiminin de etkisiyle kendini bulmuştur. Bu dönem sanatçıları bu anlamda önemli görevler üstlenmişlerdir. Gülşehri de bu görevi üstlenmiş ve Mantıku't-Tayr adlı eserini Türkçenin gücünü ispat amacıyla kaleme almıştır.

Gülşehrî ‘nin hayatı hakkında çok fazla bilgi yoktur. Bazı bilgiler çelişkili olup (isminin ne olduğu konusu gibi) farklı kaynaklardan ulaştığımız bilgiler çalışmaya kaynak oldu (Ahmedî, Hatiboğlu, İbrahim Big, Pîr Mehmed ve Lârendeli Kemâl Ümmî Yavuz, 2007, XXXII-XXXIII). Gülşehri “Mantıku’t-Tayr”ı M.1317’de tamamlamış. 14.yüzyılda yaşadığı bilgisine bugün kaynaklardan ulaşıyoruz. Anadolu Selçukluları ve Beylikler döneminde Arapça ve Farsça kelimelerin yoğun kullanılmasına karşın; Gülşehri Türkçe ile eserlerini kaleme almıştır. “Felek-namede kullanmaya başladığı “Gülşehrî” mahlası ile edebiyatımızdaki ilk mahlas sahibi şair olma özelliğini gösterir (Yavuz, 2007, XXIII- XXIV). “Mesnevi ”den hikâye tercüme edip bu hikâyelerin şerhini yapan ilk isimdir (Yavuz, 2007, XXIV).

2.1.2. Eseri: Mantıku’t-Tayr

Eser, Ferîdüddin Attar’ın aynı adla yazdığı mesnevisini bir benzeri olduğu düşünülse de aslında Gülşehrî, eserini yaşadığı dönemin de etkisiyle Türkçe ile Farsçadan daha güzel eser yazılabileceğini ispat etmek amacıyla kaleme almış ve eserinde bu konuya da gönderme yapan beyitler mevcuttur. Eser incelendiğinde bire bir tercümesinin yapılmadığı temel yapı unsurlarını alıp yoğun içeriğini özgün oluşturduğu görülür. Eser, aruzun “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbı ile yazılmıştır.

“Kuş misâli bunda ‘Attâr’uñ-durur /Kalanını eyleyen yârûñ-durur” (4429)

Yine eserde geçen bazı beyitlerde ondan farklı özgün bir eser kaleme aldığından söz eder:

“Bunça bâb eylemişem bunda ki hiç kılmadı /‘Attâr ol fende basîc” (4414)

“Böyle şerh ü bast kılmak her feni/ Mantıku’t-Tayr”ında ‘Attâr’uñ kanı” (2046)

Eserde 96 ayrı yerde , ‘Gülşen Gülşehri, Gülşen-name ‘kelimeleri geçmiş olması da eserin özgünlüğüne sahibinin Gülşehri olduğuna ayrıca işaret eder:

Girü Gülşehrî sözi sâz eyledi/Mantıku’t-tayr’ı hış âgâz eyledi (17)

Biz bu Gülşen-nâme’de kim eyledük/ Dükeli ‘ilm ıstılâhın söyledük (4432)

Eylemeye kimse bir fenden beyân/ Kim bu Gülşen’den bulımaya ‘ayân (4433)

3. GEREÇ VE YÖNTEM

3.1. Tezin Yöntemi

Bu çalışmada batı Türkçesinin ilk yazılı dönemi olan Eski Anadolu Türkçesi yazarlarından Gülşehri'nin Mantıku't Tayr adlı eserinde geçen fiiller ses bilgisi şekil bilgisi yapı bilgisi açısından hem art zamanlı hem eşzamanlı görünüşlerine bağlı kalarak ET ve OT'de kullanımları kök ek ilişkine göre karşılaştırılan bir yöntemle inceleme yapılmıştır. Yapılan incelemede Mantıku't Tayr adlı eserde geçen beyitler araştırmanın temel birimleridir. Fiillerin öncelikle araştırma sınıflandırması yapılması beş ana bölüm ve alt başlıklara ayrılması. Her bölüm ve alt başlıkların sahip olduğu özellikler (yapı, çekim, türeme vb.) bakımından beyitlerde geçen fiiller üzerinde incelenmesi ve tez çalışmasının raporlanması.

3.2. Tezin Amacı

Türkçede fiillerin anlam benzerliğine dayanan fiil sınıflarını belirlemek ve bu sınıflara ait ortak morfo-sentaktik nitelikleri saptamak fiilleri incelerken bir yöntem sunar. Bu yöntem ve sınıflandırmaya bağlı kalarak Türkçenin zengin ve yetkin bir dil olduğunu ispatlama noktasında fiillerin bu üretkenliğini göstermek, dildeki işlevlerini açıklamak amacıyla 13. yüzyılda Türkçenin diğer dillerden üstünlüğünü kanıtlayan Gülşehri tarafından kaleme alınan Mantıku't Tayr adlı eseri incelendi.

3.3. Tezin Kapsam ve Sınırlılıkları

Fiiller kadar geniş bir konu üzerinde çalışırken elbette doğal sınırların olması kaçınılmazdır. Bu çalışmanın da başlıca sınırlılıklarından birisini fiillerin sayısı ve geniş kullanım alanları oluşturmaktadır. Bir diğer sınırlılık ise çeşitli alt başlıklarda verilen fiil sınıflarında görülmektedir. Ortak morfo-sentaktik ve semantik özelliklere ve sınıflandırmalarına göre tez konusu beş ana bölüm ve alt başlıklara ayrıldı.

4. BULGULAR

4.1. FİİL KİPLERİ

4.1.1. Fiil Çekim Ekleri

4.1.1.1. Geçmiş Zaman Kipi

Geçmiş zaman görülen geçmiş zaman ve duyulan geçmiş zaman olmak üzere ikiye ayrılır.

4.1.1.1.1. Görülen Geçmiş Zaman Kipi

Görülen geçmiş zaman kipi ‘-dı’ eki ile yapılmaktadır. Ek, çekime girdiğinde ses uyumlarına (düzlük–yuvarlaklık, kalınlık-incelik) uyulduğu görülür. 1.şahıs teklik çekiminde yuvarlak, 2. şahıs teklik çekiminde düz, 3. şahıs teklik çekiminde ise yine düz ünlüler gelmektedir.1.çoğul şahıs çekiminde yuvarlak ünlüler, 2.ve 3.çoğul şahıs çekiminde ise düz ünlüler gelmektedir. Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi ise -dİ ekinin önüne –mA olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır: -madı , -medi.

Görülen Geçmiş Zaman Kipi : -dX

1. Tekil kişi: tap-du-m

2. Tekil kişi: tap-du-ŋ

3. Tekil kişi: tap-dı

1. Çoğul kişi: tap-du-h

2. Çoğul kişi: tap-du-ŋuz

3. Çoğul kişi: tap-dı-lar

1.tekil kişi şahıs çekimi : -dUm eki ile yapılmıştır. Çekime girdiği kelimedeyuvarlak şekli ile kullanıldığını ve ses uyumuna girdiği (-dum,- düm) görülür:

Şeyh eydür hamrı kıldum ihtiyâr 488

Kıl-dum

Ne ki didüñ işledüm dahı ne var 528

İşle-düm

Hamrı içdüm büt-perest oldı adum529

İç-düm

Kamusına ben inandum cân bigi 1873

İnan-dum

Ben bu ahvâli yalandur dir-idüm 2336

dir-i-düm

2.tekil kişi şahıs çekimi :- duñ eki ile yapılmıştır. Çekime girdiği kelime yuvarlak şekli ile kullanıldığı ve ses uyumuna girdiği (-duñ,- düñ) görülür.

Nite kılmaduñ kesilmegin taleb 2468

Kılma-duñ

Deşni-y-ile deşmedüñ anı bugün 2469

Deşme-düñ

Sen eger bu hikmeti kosa-y-ıduñ 2471

Kosa-y-ı-duñ

Beni uyarup baña dise-y-idüñ 2471

dise-y-i-düñ

İşbuyam ben kim işitdün iy ‘azîz 2573

İresin şöyle ki işitdün nite 248

İşit-dün

Tañrı adın çün kim añduñ iy ‘azîz 2552

Añ-duñ

Çün bilimedün cihân dutmaga yol 2608

Bilime-dün

Şimdiye degin harâma bakmadun 2748

Bakma-dun

Sizün aduñuz nedür eydün bize 2777

Ey-dün

Yemlihâ eydür meger sen bilmedün 281

Bilme-dün

Kim benüm gibi hünermend olmaduñ 2817

Olma-dun

3. Tekil Şahıs: Ekin 3. tekil kişi şahıs çekimi , - dı eki ile yapılmıştır. Çekime girdiği kelimede yuvarlak şekli ile kullanıldığı ve ses uyumuna girdiği (-dı,- di) görülür.

Bir zamândan çıkdı bir kavs-i kuzah 2806

Çık-dı

Kim işitdiyse bu kavlı kıldı sah 2812

Kıl-dı

Gice oldı irdiler bir menzile 2814

ol-dı

Çârşenbih gecesin aldı Zuhâl 2821

al-dı

Yer yüzinden göge çıkdı sözleri 2823

çık-dı

Sekkizinçi gökde bunlar durdılar 2831

dur-dı-lar

Bir zamandan gördiler yıldızları 2823

gör-di-ler

Çün beyân oldı ne kim bahs itdiler 2850

it-di-ler

Büşr ile Yemlihâ girdiler yola 2852

gir-di-ler

Avçılar gömdi küpi bu arada 2878

göm-di

1. Çoğul Şahıs: Ekin 1.çoğul kişi şahıs çekimi , -dUk eki ile yapılmıştır. Çekime girdiği kelimeye yuvarlak şekli ile kullanıldığı ve ses uyumuna girdiği (-duk,- dük) görülür.

Sevdük üstâdum eyü işüm-idi 2921

Sev-dük

Dimezüz kim nân bağışlaya-y-ıduk3012

Nân diyene cân bağışlaya-y-ıduk

bağışlaya-y-ı-duk

Varını yâranlara kılduk nisâr 3013

kıl-duk

Yogına and içmedük iy nâmdâr3013

içme-dük

Gice konuksuz yimedük itmeği 3015

yime-dük

Ol çemende kim bitürdük lâleyi 3074

bitür-dük

Niçeme kim bir sevâbı düzmedük 3103

düzme-dük

2. Çoğul Şahıs: Ekin 2.çoğul kişi şahıs çekimi –diñüz şeklindedir.

Kamuñuz Tersâ niçün olmaduñuz 612

olma-duñuz

Şeyh-ile vü hidmetin kılmađuñuz 612

kılma-duñuz

Hazrete vara-y-ıduñuz kamuñuz 624

vara-y-ı-duñuz

Kangı kapudan girüben geldüñüz 860

gel-düñüz

Alıcak getürdüñüz îmânuñuz 864

getür-düñüz

Eydür âhir dünyâdan çün gitdüñüz 866

git-düñüz

3. Çoğul Şahıs: Ekin 3.çoğul kişi şahıs çekimi —dılAr eki ile yapılmıştır.

Urmadılar dünyada bensüz kadem 928

urma-dılar

Şarda bir eskiçi oğlın buldılar 961

bul-dılar

Ata ana külli terküm urdılar 978

ur-dılar

Anda kim her derde dermân kıldılar 995

kıl-dılar

Her yaradılmışa bir cân virdiler 995

vir-diler

Ol selâmı tûtîler çün aldılar 1372

al-dılar

Cümlesi yire düşüben öldiler 1372

öl-diler

Çün selâmuña fidî cân kıldılar 1385

kıl-dılar

Görülen geçmiş zamanın olumsuz çekimi:

Çün hakîkat anı hâkim kılmadı 4011

kıl-ma-dı

Kendülerden dîn komadılar dakı 4024

ko-ma-dılar

ol şarda ki devri durmadı 4027

dur-ma-dı

Sormadın bir gün yorımadı yolu 4090

sor-ma-dın

‘İlmi yok n’itsün kerâmet satmadın 4135

sat-ma-dın

4.1.1.1.2. Duyulan Geçmiş Zaman Kipi

Esi Anadolu Türkçesi duyulan geçmiş zaman kipi –mİş ekidir. Ve bu ek daima düz ünlüdür. Eserde kimi yerlerde bildirme eki ile genişletilerek kullanıldığı da görülmektedir.

Öğrenilen Geçmiş Zaman Kipi : -mİş, -Up

1. Tekil kişi: bil-miş-ven

2. Tekil kişi: bil-miş-sin

3. Tekil kişi: bil-miş

1. Çoğul kişi: bil-miş-vüz

2. Çoğul kişi: bil-miş-siz

3. Çoğul kişi: bil-miş-le

1. Tekil şahıs:

Pâdişâhı aňlamışam n'ideyim 62

aňla-mış-am

Karañuda terkini urmış-ıdum 190

ur-mış-ıdum

Ben anı öldürmege gelmiş-idüm 199

gel-miş-idüm

Küllî cânı kasdını kılmış-ıdum 199

kıl-mış-ıdum

Şeyh eydür çok peşîmân olmışam 429

ol-mış-am

Kalmışam hayrân u sergerdân u zâr 469

kal-mış-am

Her ne kim senüñ-içün işlemişem 536

işle-miş-em

Dükelin vasluñ-ıçun eylemişem 536

eyle-miş-em

Şeyh eydür ben giriftâr olmışam 573

ol-mış-am

Ben ki Mısr'uñ kârvânın urmışam 772

ur-mış-am

Mü'min eydür gerçi kim uymış -ıdum 1095

uy-mış- ıdum

Bir kanad-ıla bir ayak virmişem 4196

vir-miş-em

Bunça bâb eylemişem bunda ki hîç 4414

eyle-miş-em

3.Tekil şahıs:

Hâricîler ili dutmış şâh kanı 83

dut-mış

Yiñi başlamış-ıdı dahı söze 90

başla-mış-ıdı

Mustafa bir sinleye varmış-ıdı 145

var-mış-ıdı

‘Avratuñ ‘ışkı eri almış-ıdı 292

al-mış-ıdı

Gerçi Şat’dan bu yaña kalmış-ıdı 292

kal-mış-ıdı

Altuna banılmış ol ay gün gibi 363

banıl-mış

Sünnet-ile farzı key bilmiş-ıdı 326

bil-miş-ıdı

Duyulan geçmiş zaman kip eki –mış, 3.tekil şahıs çekiminde bildirme kipi ile genişletilerek de kullanılmıştır.

Şeyhümüz gümrâh olmışdur yolın 645

Neden olmışdur ‘aceb bu ihtilâf 3863

ol-mış-dur

Zahmı dokınmış-durur saña meger 1193

dokın-mış-durur

Baglamışdur elli biñ zencîr-ile 1648

Baglamışdur elli biñ zincîr-ile 3777

bagla-mış-dur

Ejdehâya şâhid urmışdur lakab 167

ur-mış-dur

Cân ten ahvâlinden olmuşdur melûl 1851

Kamu yolda eylûk olmuşdur eyü 1977

Kim üküş kıymatlu olmuşdur cânûñ 3218

ol-mış-dur

Mazleme boynuñda kalmışdur hemân 3609

kal-mış-dur

Kangı delü eylemişdür ‘âkile 532

Eylemişdür Hakk’a degin togru yol 4117

eyle-miş-dür

Dînini virmiş-durur Tersâlîğa 582

vir-miş-durur

‘Aklı degşürmiş-durur rüsvâlîğa 582

degşür-miş-durur

Biz yola bî-şübhet ü şeyn irmişüz4158

Kim mine'l-'ilmi ile'l-'ayn irmişüz

ir-miş-üz

Şehd ü şeker h'ônını key dökmişüz 4415

dök-miş-üz

Dürr ü gevher tohmını çok ekmişüz 4415

ek-miş-üz

2.Çoğul şahıs:

Şeyh ile siz yâr olmuşmissañuz 606

ol-mış-mıs-sa-ñuz

Erlig-ile yola gelmişmisseñüz 606

gel-miş-mis-se-ñüz

3.Çoğul şahıs:

Datlu yimişler saña bağışlaya

yi-miş-ler

4.1.1.2. Geniş Zaman Kipi

Geniş zaman kip ekleri , ' -r / -Ar / -Ur ' dur. Geniş zaman 1.tekil şahıs çekimi -er ekinden sonra -em ve -in eki ile de yapılmaktadır.

1. Tekil kişi: gel-ür-venin/vem

2. Tekil kişi: gel-ür-sin/

3. Tekil kişi: gel-ür

1. Çoğul kişi: gel-ür-vüz

2. Çoğul kişi: gel-ür-siz

3. Çoğul kişi: gel-ür-le

1. Tekil Şahıs Çekimi:

Câzular görmişvenin ben dünyede 163

gör-miş-venin

Dir benem kim söylerem şekker gibi 758

söyle-r-em

Ben dilerem kim aña cânum virem 804

dile-r-em

Günde yüz biñ gushı artuk eylerem 1022

eyle-r-em

Yüz biñ azdur ben dahı çok iderem 1022

ider-e-m

Geçerem yüz biñ deñiz gibi göli 1023

geç-er-em

Kuruda tavuk gibi hîd gezerem 1031

gez-er-em

la deñize düşiçek yüzerem 1031

yüz-er-em

Kâhi İskender bileğin binerem 1133

bin-er-em

Râhat isterem dir-iken bir cana 1376

iste-r-em

Göñli ilkin Leyla'ya virmişvenin 1748

vir-miş-venin

İlla soñra Mevla'ya irmişvenin 1748

ir-miş-venin

Geniş zaman 1.tekil şahıs olumsuz çekimi –mA,-me ile yapılmaktadır.

Çıkıcak güymeyiserem ben saña 1228

güymeyiserem

2. Tekil Şahıs Çekimi:

Sayruyı çün sagdan eylersin temîz 1640

ey-le-r-sin

Ölür-iseñ n'idisersin iy 'azîz 1640

n'idiser-sin

Sen bize rehber yitersin dünyada 2159

yi-t-er-sin

Kim ne ‘ilmi kim dilersin cümle bil 2988

di-l-e-r-sin

Ne kadar kim sen seversin anları 3132

sev-er-sin

Ne yılan dersin kim ejderhâ-durur 3294

de-r-sin

Niçe dökersin bu miskînler kanın 3653

dök-er-sin

Nice her gün ‘işret eylersin taleb 3841

ey-le-r-sin

‘Azm idersin yol sorup şardan köye 4092

id-er-sin

Kim sorarsın dōsta beñzer düşmeni 149

İşbu kamusın ki sorarsın bize 887

sor-ar-sın

Kuru zühdi ne satarsın sen bize 1110

sat-ar-sın

Ol buña eydür ne oynarsın yörü 1203

oy(u)n-a-r-sın

Ne kaçarsın bir gör âhir düşmenün 1275

kaç-ar-sın

Sen ki korkarsın ki evden çıkasın 1519

kork-ar-sın

Sen sarây-ıla ne aldarsın bizi 3407

al-da-r-sın

Sûretün yok çün taparsın sureti 4331

tap-ar-sın

3. Tekil Şahıs Çekimi: -r / -er / -ur ekleri ile yapılmıştır.

Eyü olam diyene gelür yola 3429

gelür

Eyledüm illâ bilür ol Pâdişâh 3436

bilür

Altunına miss karışur ez-kader 3448

karışur

Yine bir kaynamag-ıla arınur 3449

arınur

Mis köyinür altun anda görünür 3449

görinür

Mekri bir gün şahsuñ üstine üşer 3452

üşer

Ayruga kuyu kazan kendü düşer 3452

düşer

Âhir îmân kendü hasmını bilür 345

bilür

Âdemî mekkâr iblîsi sanur 3477

sanur

Görmege ma‘şûkı ol togru varur 3544

varur

3.Çoğul Şahıs Çekimi: -rler / -erler / -UrlAr ekleri ile yapılmıştır.

Halk anı delüye ururlar-ıdı 91

ururlar-ıdı

Kamusı hayrân kalurlar bu işe 219

kalurlar

Çün yazarlar iy Muhammed ümmeti 1302

yazarlar

Bir bölük tûtî okırlar dâsitân 1363

okırlar

Günde bir kur'an bıragurlar-ıdı3686

bıragurlar-ıdı

Bu meselde kaldururlar kolumı 3812

kaldururlar

Nevhalarından olurlar bagrı baş 3831

olurlar

Cânavârlar dirilürler katına 3832

dirilürler

Kuşlar aglarlar anuñ hasretine 3832

aglarlar

Olumsuz Çekimi: Geniş zamanın olumsuzu -mAz eki ile yapılmıştır.

Genc 'ışkı beni komaz kim gidem 1467

komaz

Yohsa hôdbînligi almazlar hiçe 1608

almazlar

Anuñ-ıçun sini da'vet kılmazuz 1626

kılmazuz

Kim ne kişisin seni hîd bilmezüz 1626

bilmezüz

Sen eger varmaz olur-ısañ aña1628

varmaz

Assı kılmaz derdüme dermân benüm 1647

kılmaz

Kim nazar kılmaz cemâline anuñ 1702

kılmaz

Biliş-iseñ añlamazam ben seni 1712

añlamazam

Leyli dir Leylî'ye bakmaz iy 'aceb 1754

bakmaz

Herze söylemekden usanmaz dahı 1837

usanmaz

Nesne bilmez benden öğrenmez dahı 1837

öğrenmez

Nahv-ıla tenhâ bulunmaz bu 'ilel 2099

bulunmaz

'İlm-ile yaluñuz olmaz bu 'amel 2099

olmaz

Anda kim bir çöpe saymazlar canı 2189

saymazlar

Kim kişi girçekden aňlamaz anı 2211

aňlamaz

4.1.1.3. Gelecek Zaman Kipi

-IsAr, -A, -Ası, -AcAK, -sA gerek ekleri ile yapılır. Aşağıda farklı örneklerde fiiller gelecek zaman ekleri ile çekimlenmiştir.

1. Tekil kişi: bil-iser-vem

2. Tekil kişi: bil-iser-sin

3. Tekil kişi: bil-iser

1. Çoğul kişi: bil-iser-vüz

2. Çoğul kişi: bil-iser-siz

3. Çoğul kişi: bil-iser-ler

1. Tekil kişi: kal-acak-van

2. Tekil kişi: kal-acak-sın

3. Tekil kişi: kal-acak

1. Çoğul kişi: kal-acak-vuz

2. Çoğul kişi: kal-acak-sız

3. Çoğul kişi: kal-acak-la

3. Tekil Şahıs Çekimi: -acak / -ecek eki ile rastlanmaktadır. Eserde bu ekin

kullanıldığı sözcüklerde şekil olarak gelecek zaman eki yer alsa da cümle içinde diğer sözcüklerle birlikte olan kullanımlarda ifade ettiği zaman gelecek zaman değil, geniş zamanın şartıdır.

oynayacak oldı âhîlik dahı 2717

oy(u)n+a-y-acak

4.1.1.4. Şimdiki Zaman Kipi

Eserde bu ek için ayrı bir ek kullanılmamış olup geniş zaman eki ve istek ekiyle karşılanmıştır. Eski Türkçe döneminde şimdiki zaman genellikle geniş zaman ekleriyle karşılanmıştır. Geniş zamanın bütün zamanları kapsadığı düşünülürse. ,Orta Türkçe döneminden itibaren hareketin zamanını betimleme amaçlı yorı-, yat-, dur-, ko-, gör-gibi tasvir fiilleriyle yapılan şekiller ortaya çıkmıştır. Genellikle geniş zaman şekilleri kullanılmıştır. 16. yüzyıldan sonra yorı- fiilinden gelişen –yor şekli şimdiki zaman eki olarak kullanılmaya başlanmıştır.

1. Tekil kişi: dut-a-m. (-XrAm/-ArAm/-XrIn/-XrvAn)

2. Tekil kişi: dut-a-sın -XrsIn/-ArsIn)

3. Tekil kişi: dut-a (-Xr/-Ar)

1. Çoğul kişi: dut-a-vuz (-XrUz/-ArUz)

2. Çoğul kişi: dut-a-vuz (-XrsIz/-ArsIz)

3. Çoğul kişi: dut-a-lar (-XrlAr/-ArlAr)

1. Tekil kişi:-a,-m. (-XrAm/-ArAm/-XrIn/-XrvAn)

‘Akl kanı kim ögümi dirşürem 391

dirşür-e-m

‘Ömr kanı kim bu işi başaram 394

Baş-ar-am

İrürem Kısırî'ye Nûşîrvânlığı 930

İr-ür-em

Şâh u sultân kendüzümi bilürem 937

bil-ür-em

Hak yolına sormadın nite varam 4102

var-am

Âdemîlerden ki mihrin kovaram 4379

kov-ar-am

2. Tekil kişi: -a-sın (-XrsIn/-ArsIn)

Kim sen andan bunça kılursın hazer 1193

kıl-ur-sın

Sen dahı çün şimdi varursın yola 1567

var-ur-sın

Gerçek-iseñ neye kalursın girü 3732

kal-ur-sın

Şâd olursın kimsenüñ öldüğine 3847

ol-ur-sın

3. Teklik kişi: -a (-Xr/-Ar)

Nevbahâr oldı ki bülbül söyleye 273

sö-y-le-y-e

‘İşkını ma‘şûkına şerh eyleye 273

ey-le-y-e

1. Çoğul kişi: -a-vuz (-XrUz/-ArUz)

Biz ki bülbül yüregini taglaruz 283

taglaruz

Güllerüñ tîz öldüğine aglaruz 283

aglaruz

İkimüz ‘ömri geçürevüz bile 551

geçürevüz

Yâ seni çün böyle biz görmeyevüz570

görmeyevüz

Gidevüz kim bunda biz durmayavuz570

gidevüz

Çün ırakdan bakaruz bostânlara 1676

bakaruz

2. Çoğul kişi: -a-vuz (-XrsIz/-ArsIz)

Çün Muhammed'den açarsız siz kapu 919

açarsız

Kança varursız dönüñ gelüñ berü 3703

varursız

3. Çoğul kişi: -a-lar (-XrlAr/-ArlAr)

Kamu anı kendülerden sanalar 2378

sanalar

Koyunuñ başın ayagın alalar 3213

alalar

Kurd-ıla koyun bile barışalar 3258

barışalar

4.1.2. Dilek Kipleri

4.1.2.1. İstek Kipi

İstek kipi -A eki ile çekimlenmektedir. 2. Çoğul şahıs çekimi bulunmamaktadır.

1. Tekil kişi: gel-e-vem

2. Tekil kişi: gel-e-sin

3. Tekil kişi: gel-e

1. Çoğul kişi: gel-e-vüz

2. Çoğul kişi: gel-e-siz

3. Çoğul kişi: gel-e-ler

1. Tekil kişi: -e-vem

Dünyâ zâhidlerini çün görevem 3345

görevem

İleyümçe gelle gibi sürevem 3345

sürevem

Adını añlamadum kim ögevem1267

ögevem

Künyetini bilmezem kim sögevem 1267

sögevem

Kanda kim bir müstahakka irevem 3018

irevem

Cânumı ger diler-ise virevem 3018

virevem

2. Tekil kişi: -e-sin

Dünyada yüz yıl eger dürişesin 3004

dürişesin

Ne ki rızkuñdur aña irişesin 3004

irişesin

Sen dahı bilmeyesin hiç iy Emîn 3118

Bilmeyesin

Ümmetüm var dimeyesin dünyede 3123

dimeyesin

Sen eger yazukların işidesin 3136

işidesin

Kakıyuban ümmeti terk idesin 3136

terk idesin

Ne satasın ne alasın kimseden 3199

alasın

Ne iletdün-ise anda bulasın 327

bulasın

2. Tekil kişi: -e

Âdemî dîvün sözün eslemeye 3301

eslemeye

Kendü koynında yılan bislemeye 3301

bislemeye

Dillü kimse yok dahı kim söyleye 3321

söyleye

1. Çoğul kişi: -e-vüz

Günde bir av getürevüz kapuya 3677

getürevüz

Çün kim ol üç yoluñ ehlin bilevüz 3967

bilevüz

Kim nişânına göre dürişevüz 4188

Dürişevüz

Ola kim ol şâhide irişevüz 4188

irişevüz

2. Çoğul kişi: -e-siz

İresiz ol pâdişâha bî-gümân 64

iresiz

Kim kılasız nisbeti aña dürüst 1530

kılasız

Ol begi siz pâdişâhı sanasız 1576

sanasız

Bir begüñ şâhlığına inanasız 1576

inanasız

Kim göresiz kendüzüñüzüñ yüzün 4304

göresiz

Göricek hem bilmeyesiz sûretin 1577

bilmeyesiz

Remzini çün kim bilesiz tañlañuz 2235

bilesiz

Kim ta‘âlallah diyesiz siz yene 2431

diyesiz

İlla siz bu işi bitürmeyesiz 3680

bitürmeyesiz

Kavlüñüz yirine getürmeyesiz 3680

getürmeyesiz

Çün Muhammed yolını başarasız 4077

başarasız

3. Çoğul kişi: -e-ler

Süñük içinde iligin göreler 1658

göreler

Bunçalar kim eydeler biz ‘âkıluz 1991

eydeler

Bunçalar diyeler

ben tamulıgam diyeler 1993

Çün benüm ‘adlüm eline geçeler 2120

geçeler

Bâz u tîhû bir havâda uçalar 2120

uçalar

Seni fermân-ıla bile iyeleyr 2195

yyeler

İlla bileler

dânâlar bu ‘ilmi bileler 2470

Derdine lâyıık devâsın kılalar 2470

kılalar

4.1.2.2. Şart Kipi

Şart kipi -sA eki’dir. Şart kipinin çoğul çekimi yoktur.

1. Tekil şahıs Çekimi:

Gün uzun hâ yüzine baksam direm 1650

baksam

İşi güçi kamu oda yaksam direm 1650

Yaksam

Bu iki ad-ıla ger kılsam taleb 2645

kılsam

2. Tekil şahıs Çekimi: -señ

Mustafâ ögüdine girür-iseñ 2488

girür-iseñ

Ne ki göstermiş-durur görür-iseñ 2488

görür-iseñ

Bâyezîd'e şeyh dir-iseñ revâ 2530

dir-iseñ

İster-iseñ kim cihânı dutasın 2596

Hızr gibi ister-iseñ bâkılık 2654

ister-iseñ

Yemlihâ eydür bilür-iseñ eyit 2795

bilür-iseñ

3. Tekil şahıs Çekimi: -sA

Yüz hümâ sîmurga kul olsa yik 939

'Avrat olsa yigdür er bir fark-ıla 3435

Yolda olsa yig ki yolından kala 4161

Kendü ol olsa nişânın kim vire 4217

ol-sa

Olumsuz Çekimi: Şart kipinin olumsuzu -sA eki ve olumsuzluk eki -mA eki ile yapılır. Ek , -masa , -mese şeklinde kurulur.

Aslumuzdan olmasaydı bu Güher 1068

olmasaydı

Eydür âhir bu selâmı virmesem 1375

virmesem

Yigreg-idi kanlarına girmesem 1375

girmesem

Kimse baña iltifât itmese yig 1662

itmese

Dek gözümnden sûreti gitmese

gitmese

4.1.2.3. Emir Kipi

1. Tekil kişi: -AyIn, -AyIm: var-ayın, bul-ayım, sor-ayın

2. Tekil kişi: -ğıl/-gil, Ø: yaz, tap-gıl, dut-gıl

3. Tekil kişi: -sUn: gözle-sün, okı-sun, bakar-sun

1. Çoğul kişi: -Alum: diy-elüm, bil-elüm, bak-alum

2. Çoğul kişi: -η, -Uη, -ηUz, -UηUz: dinle-η, var-uη, öl-ünüz.

3. Çoğul kişi: -sUnlAr: gel-sünler, okı-sunlar, ol-sun

1. Tekil kişi: -AyIn, -AyIm

Bâri bir dâstân-ı hîlet kılayım 1221

kılayım

Na‘ra urayın ilerü geleyin 1222

geleyin

Bir bu benden niçe korkar bileyin 1222

bileyin

2. Tekil kişi: -gıl/-gil,

Yaluñuz kalıp kakımagıl baña 1228

kakımagıl

Zulm-ıla mazlûm boynın urmagıl 1296

urmagıl

Hüdhüd eydür kendüzüñi görmegıl 1296

görmegıl

Ayruguñ kaygusına şâd olmagıl 1307

Kul-ısañ sultân-ı bî-dâd olmagıl

olmagıl

Halkı unut Hâlık'ı yâd eylegıl 1319

Zikr-ile cân mülkin âbâd eylegil

Degme sözüñ şerh ü bastın eylegil 1511

eylegil

Görgil anlaruñ cevâbını saña 1360

görgil

Bir bize Gülşehri gibi söylegil 1511

söylegil

3. Tekil şahıs Çekimi: -sın / -sUn

Dek götürsün üstümüzden mihnetin 3678

Götürsün

1. Çoğul kişi: -Alum:

Başumuzu kılıça yastayalum 48

Leşkere bir pâdişâh isteyelüm 48

Eydür-iseñ kamu tersâ olalum 568

Sençileyin halka rüsvâ olalum 568

Sohbetüñ hakkını terk itmeyelüm 616

Yaluñuz seni koyup gitmeyelüm 616

Senüñ-içün dînümüzi koyalum 617

Dükeli âyînümüzi koyalum 617

Devemüzi her birümüz yidelüm 631

Gelüñüz kim yine Rûm'a gidelüm 631

2. Çoğul kişi: -η, -Uη, -ηUz, -UηUz:

Uçuñuz hurrem gülistânlarda hoş 1352

Buluñuz kim gitmeyevüz serseri 1536

Leşkerinden bilüñüz kendüzini 1590

3. Çoğul kişi: -sUnlAr:

Niçe gerek-ise kılunlar günâh 3135

Eylesünler kim kabul itdüm seni 2942

4.1.2.4. Gereklilik Kipi

Gereklilik kipi iki şekilde yapılmaktadır:

1) -melü eki ile yapılan gereklilik kipi

2) Fiillerin -mek / -mak mastar çekiminden sonra ve fiillerin -sa şart eki çekiminden sonra ‘gerek’ kelimesinin getirilmesiyle yapılan gereklilik kipi.

1. Teklik kişi: ver-se-m gerek

2. Teklik kişi: ver-se-ñ gerek

3. Teklik kişi: ver-se gerek

1. Çokluk kişi: ver-se-k gerek

2. Çokluk kişi: ver-se-nüz gerek

3. Çokluk kişi: ver-se-ler gerek

Mâlî yidürmek gerek kim hâl ola 1486

Çok deñizler cûş idüp geçmek gerek 1617

Çok agular nûş idüp içmek gerek 1617

Her biri bir yimişi dirmek gerek 1675

Gülleri Gülşehri'ye virmek gerek 1675

Müdde'inün yayını yasmak gerek 1791

İki dillünün dilin kesmek gerek

Anda kim her bir işi kılmak gerek 3596

Ogriya boynından asılmak gerek

Ayruk agzıyla agu yutmak gerek 3671

Ayruk eliyle ilan dutmak gerek

'Âkıbet çün kim yola gitmek gerek 3806

'Azmi elbet de yola itmek gerek

4.1.3. Ek Fiil (Cevher Fiili)

Ek fiil, isim soylu kelimelerin fiil işleviyle kullanılması için, er- fiil şeklinden i- fiil şekline dönüşmüş olan i- fiilidir. Ek fiil 3. şahıs bildirme çekiminde farklı bir durumla karşılaşmaktadır. Bu çekim tur- fiilinin geniş zaman çekimine dayanır. MT'de 3. şahıs bildirme için tur- fiilinin geniş zaman çekimi olan -durur ya da -durur'un hece kaybolması ile kısalmış şekli olan -dur kullanılır. Ek fiilin 3. şahıs olumsuzu ise degül/degil olumsuzluk kelimesinin getirilmesiyle yapılmıştır. Eserde yer alan ek fiillerin çekimleri ve kullanımları şöyledir:

4.1.3.1. Ek fiil (Bildirme) Geniş Zaman Çekimi

Ek -fiilinin geniş zaman çekimi, tur- fiilinden gelişmiş olan -dur veya -durur ile yapılmaktadır.

a)-dUr ile yapılanlar:

Degme fi'lün yokdur içinde âmân 5

‘Âlem anuñ bir kanadıdır görün 28

Kuşlar anuñ sâyesidür kamusı 33

Mülkinüñ pîrâyesidür kamusı

Sâye anuñ pertevîdür iy ‘azîz 35

Kim Resûl eydür ki her yola refîk 65

Pâdişâh oldur dükeli kuşlara 69

Bu meşel kim ‘âlemüñ bôstânıdır 77

Mustafâ oğlanlığı destânıdır

b) -durur ile yapılanlar:

Cennet, er aslına kavuşmak-durur 11

Dûzah aslından ırak düşmek-durur

Ol kuşuñ yüz biñ kanadı var-durur 27

Bir kanat nakşın tapan kâfir-durur

Var-durur her yirde biñ bir adı 30

Nakşa bakma gör kanat nenüñ-durur 36

Ol kuşa ir kim kanat anuñ-durur

Gösterüñ bir gög kim ol mâhsuz-durur 47

Bizüm ilümüz niçün şâhsuz-durur

Kim-durur rahbarlığa lâyük görün 53

Yok-durur ben görmedüğüm bahr u ber 58

Eydür-idi dîn baña hâsıl-durur 82

Yohsa ayrugı kamu bâtıl-durur

Her ne millet var-ısa yalan-durur 84

Dîn benüm-durur ki câvidân-durur

4.1.3.1.1. Ek Fiil Geçmiş Zaman Çekimi

4.1.3.1.1.1. Ek Fiil Görülen Geçmiş Zaman Çekimi

Ek fiilin görülen geçmiş zaman çekimi i- fiilinin üzerine görülen geçmiş zaman eki – dİ getirilmesiyle oluşan Idİ ile yapılmaktadır.

-idi:

Dökmiş-idi yire dürr-i şâhvâr 44

Gerek-idi vü bir ulu şehriyâr 46

Düşmedüg-idi henûz key ağıza 90

Sözini gülüp geçürürler-idi 91

Milletine nisbet ider-idi bol 115

Kim eger öl dir-iseñ ölü-idi 117

Gice-y-idi ev bucagı dür tolu 185

Ol bir er bir ‘avratı sever-idi 289

Anı görmege ‘azîm iver-idi

Ol hevâya göñli çün uçar-ıdı 293

Şatt’a düşüp ol yaña geçer-idi

Yüzemez-iken suyu diler-idi 294

Yâri ogrına dışın biler-idi

Yâr-ıla yüz dürlü ‘ayş ider-idi 295

Girü Şatt’a düşüben gider-idi

Her kim anuñ yüzini görür-idi 358

Ol mürîd anda degül-idi meger 595

Hak ta‘âlâ zâruñuz göre-y-idi 627

Şeyhüñüzi size irüre-y-idi

4.1.3.1.1.2. Ek Fiil Duyulan Geçmiş Zaman Çekimi

Ek fiilin duyulan geçmiş zaman çekimi i- fiili üzerine duyulan geçmiş zaman eki -miş ekinin getirilmesiyle oluşan imiş ile yapılmaktadır

Çün görür Safvân ki bunlar kör-imiş 152

Bu Süleymân’dur bular bir mûr-imiş

Saňa giley itmesevüz yig-imiş 206

Rüstem eydür zîhi kim er bu-y-ımış 1163

Buňa beñzer er girü kendü-y-imiş

Dek benüm dünyâda adum var-imiş 1164

Yohsa bu benden delim yig er-imiş

Çün yoluñı bilmedüñ kim ne-y-imiş 1978

Eylük it kim kamu yolda key-imiş

İlla birez nâz u kibri var-ımiş 2922

Kendüzin yavlak öğüci er imiş

4.1.3.1.2. Ek Fiil Şart Çekimi

Ek fiilin Şart çekimi i- fiili üzerine şart eki olan -se ekinin getirilmesiyle yapılmaktadır.

-ise / ise:

Bize dahı ne diler-ise kıla 1191

Eydür anı görmedüm-ise ne var 1195

Bu ile gelür-ise Afrâsiyâb 1238

Cennet olmak gerek-ise saña gûr 1331

Tûtılar benüm gibi görür-iseñ 1349

Eyle ölem ben ki ol gelür-ise 1425

Bulmaya beni eger ölür-ise

Arza eylenür-ise cevherlerüm 1441

Kâfir ol dirler ise îmân vire 1517

Er-iseñ meydâna gir merdâne var 1518

Kim güneşi ister-ise bulısar 1524

4.1.3.1.3. Ek Fiil Olumsuz Çekimi

Ek fiilin 3. şahıs olumsuzu degül / degil kelimesinin getirilmesiyle yapılmaktadır.

degül / degil:

Bir kişi peydâ degül ol ilde hîç 1546

Şâhidüñ ra'nâ degül nâ-hôş-durur 1671

Mecnûn ol degül ki Leylâ'suz ola 1721

Sûrete kalan kişi 'âşık degül 1950

'İşk anuñ gibi ere lâyük degül

İkiyüzlü degül-iseñ gül gibi 1792

Kim benüm bu karga demsâzum degül 1816

Hem-dem ü hem-cins ü hem-râzum degül

Kim bu yârüm mûnis ü mahrem degül 1829

Benüm-ile hem-dil ü hem-dem degül

Bençe ol mümkün degüldür kim öte 1842

Gördüğüm gönlümdeki gibi degül 1972

4.1.4. Fiillerin Birleşik Çekimleri

Fiillerin birleşik çekimleri; hikâye, şart ve istek olmak üzere 3 başlıkta toplanmaktadır. MT'de yer alan birleşik fiil çekimleri bu 3 grup adı altında incelendi.

4.1.4.1. Hikâye Birleşik Çekimi

Hikâye birleşik çekimi; duyulan geçmiş zaman, geniş zaman, şart ve isteğin hikâye çekiminden oluşmaktadır.

4.1.4.1.1. Duyulan Geçmiş Zamanın Hikâye Çekimi

Bu çekim, -mış + -dı eklerinin birleşmesiyle oluşan -mışdı ile yapılmaktadır.

-mışdı:

Bir gice kim bâdbân kurmuş-ıdı 2078

Nahvınuñ katında oturmuş-ıdı

Kim halîfe bir gün oturmuş-ıdı 2236

Şâh u sultân ayagın durmuş-ıdı

Dâniş ehli bahse girmişler-idi 2238

Yiryüzinden göge irmişler-idi

Baña bağışlamış-ıduñ, ben bugün 2268

Kamu şar ol işe inanmış-ıdı 2323

Ol yalanı bî-gümân sanmış-ıdı

Dünyadan göñlini götürmüş-idi 2733

Dünyeligüñ terkini urmuş-idi

4.1.4.1.2. Geniş Zamanın Hikâye Çekimi

Bu çekim, -Ur + -dı eklerinin birleşmesiyle oluşan -Urdı ile yapılmaktadır.

İlla Gülşehrî alurdu gevheri 1119

al-urdu

Yigrenürdi yüzümüzi görmege 896

yigren-ürdi

Halk anı hûd girçege irürdiler 2322

ir-ür-idiler

Olumsuz Çekimi: Geniş Zamanın Hikâye Çekiminin olumsuzu, geniş zaman Olumsuzluk eki -maz ve görülen geçmiş zaman eki -dı ekinin birleşmesiyle oluşan -mazdı yapısı ile yapılmıştır.

-mazdı:

Hem geçer-idüñ Şat'ı durmaz-ıduñ 304

Ayığ-iken büt-perest olmaz-ıdum 515

Bâde içüp ben ki mest olmaz-ıdum

Kim 'ilâcın aňlamaz-ıdı hakîm 957

4.1.4.1.3. Şartın Hikâye Çekimi

Bu çekim -sa şart eki üzerine görülen geçmiş zaman eki -dı ekinin getirilmesiyle oluşan -saydı eki ile yapılmaktadır.

Olumsuz Çekimi: Şartın hikâye çekiminin olumsuzu, -me olumsuzluk ekinin üzerine-se Şart eki ve görülen geçmiş zaman eki -dı ekinin getirilmesiyle oluşan -meseydi eki ile yapılmıştır.

Aslumuzdan olmasaydı bu Güher 1068

ol-ma-sa-y-dı

4.1.4.1.4. İsteğin Hikâye Çekimi

İsteğin Hikâye Çekimi, -e istek eki üzerine görülen geçmiş zaman eki -dı ekinin getirilmesiyle oluşan -eydi eki ile yapılmaktadır.

-eydi: Eserde kullanımı bulunmamaktadır.

4.1.4.2. Şart Birleşik Çekimi

4.1.4.2.1. Görülen Geçmiş Zamanın Şart Çekimi

Bu çekim, ‘-dı’ görülen geçmiş zaman eki üzerine ‘-sa’ şart ekinin getirilmesiyle oluşan

-dı(y)sa ekidir.

-dı-y-sa:

Ne kazandıysa kişi anı yidi 3668

Kim işitdiyse bu kavlı kıldı sah 2812

4.1.4.2.2. Geniş Zamanın Şart Çekimi

Bu çekim, -ur / -r geniş zaman eki üzerine ‘-sa’ şart ekinin getirilmesiyle oluşan -r+sa /-r+ise ekleri ile yapılmıştır.

-ursa:

Ol beni oda urursa yakmağa 3487

Âlimi câhil bulursa öldüre 1850

4.2. FİİL YAPAN EKLER

Bu bölümde fillerin oluşumu kapsamında türemiş fillerin yapımında kullanılan ekler ve fonksiyonları ele alındı. İsimden fiil yapan ekler ve fiilden fiil yapan ekler, eserde örneklerle ele alındı. Bu ekler hem eşzamanlı hem artzamanlı olarak eserde ele alındı. Eklerin işlevlerini net açıklayabilmek amacıyla kelime kökleri artzamanlı olarak Eski Türkçe dönemin ait kullanımları ile verildi.

4.2.1. İsimden Fiil Yapan Ekler

Bu bölümde isim kök ya da gövdelerine gelerek sözcüğün türünü fiil olarak değiştiren ekler ele alındı.

4.2.1.1. e

İsimden fiil yapan bu ek ET’de (Eski Türkçe) kullanımına çok sık rastlanılan bir ektir. Ek genelde tek heceli isim köklerinden geçişli ve geçişsiz fiiller türetir. İki heceli kelimelere geldiği de görülür; fakat burada orta hecede ünlü düşmesi olayı yaşanır. Örneğin; oyun kelimesi incelendiğinde; oynayacak < oy(u)nayıcak, kelime türerken ‘u’ ünlüsünü düştüğü görülür.

ET’den beri var olan ‘+a/+e’ eki bazı kaynaklarda ise ‘e’ sesi ‘ä’ şeklinde kullanılır: “güç, kuvvet” anlamına gelen ‘küç’ kelimesine ‘+a’ ekinin eklenmesiyle küçä (çabalamak) fiili oluşur.

‘Eyle dut ferman dilerler kişiden’ 2191

dil +e-r- ler

Görmedi bunlara beñzer bir kuşu 1042

Buñä beñzer âdemîye irmedüm 154

Yârumuzuñ uçmaga beñzer yüzi 827

Buñä beñzer er girü kendü-y-imiş 1163

Deñize beñzer yığam gevherleri 1440

Kim bu taşragıya beñzer mi ‘aceb 1939

Deñize beñzeyü cûş eyleyeyim 1223

beñz+e-r

Lefgerî tonlar ki benzetdi baya 751

beñz+e-t-di

Niçe kim beñzedürem kalup tana 1743

beñz+e-dür –e-m

Beñzemez bu ak-ıla bu kızıla 1962

Yeşilüm hîç beñzemez bu yeşile 1962

beñz+e-mez

‘Ömri dükendükde gör kim ne kılur ‘ 3825

dük+e-n-dük-de

Bâdbân agacın uzadur-ıdı 2076

uz+a-dır

Bir süñüğe it gibi uzanasın 942

uz+a-n

Güldi vü boynın uzattı ilerü

uz+a-t-tı

Tañrı’nuñ lutfi sıfâtın dilerüz 3878

dil+e-r

Diler-iseñ kim bu yolu varasın 4168

Diler-ise vü dilemez-ise zâr 4252

dil+e-r-ise

Çün dilediler içerü girmeğe 4297

dil+e-di-ler

Oynayacak oldu âhîlık dahı 2717

oyun+a-y-acak

4.2.1.2. +la- / +le-

Eski Anadolu Türkçesinde çok sık kullanılan ‘+la’ eki isim kök ve gövdelerine gelerek yapma ya da olma anlamı katan fiiller yapar. Sınırsız bir kullanıma sahip bu ek “yapmak, etmek, olmak, eylemek, kılmak” vb. yardımcı fiiller ile bir araya gelerek yabancı sözcüklerin de kullanımına olanak sağlar. ‘+la’ eki yapma olma bildiren işlevi sayesinde başka ses ve eklerle bir araya gelerek sınırsız bir kullanım alanı elde eder: ‘+la-ş- / +le-ş- ; +la-n- / +le-n-’ şekilleriyle yabancı sözcüklerin de kullanımına olanak sağlar. Ek genelde düz dar olarak kullanılır : ‘ince+li-y-en < incele- y-en, din+li-y-e-nin < din+le-y-e-nin’ örneklerinde olduğu gibi. Ekte bulunan “e” (ä) sesine karşılık geldiği de görülür: ‘ sü (ordu), sülä- (ordu sevk etmek).

Ol gün anda hüdhüdi toyladılar 261

toy+la-dı-lar

Yâhûd ol ağırlaga batman kanı 3259

ağır+la-dı-lar

Uçmaga kanatların bağladılar 4253

Bu od-ıla vü bu bende bağladı 426

Şeyh çün zünnârı bağladı bile 522

Bir kılından bağladı zünnârını 368

Bağladı zünnârı anda biline 598

bag+la-dı

Zülfi zünnârın biline bağlaya 361

bag+la-y-a

Bilüme zünnârı bağlayubilem 410

bağ+la-y-u-bil-e-m

Göñlümi saçuñ kılına bağladuñ

bağ+la-du-ñ

Bilini zünnâr-ıla bağladılar 521

bağ+la-dı-lar

Bagladum zünnâr u mest oldu adum 529

bağ+la-du-m

Baglayıçak şeyh zünnârı bile 607

bağ+la-y-ıcak

Baglamak gerek-idi kamu bile 607

bağ+la+mak

Gündüzün yarasa gibi gizlenür 4178

giz+le-n-ür

İrte rûmîsi yüzini gizledi 2169

Sûretin bozdu vü şeklin gizledi 2258

Bulıd içinde güneşi gizledi 2258

giz+le-di

Kim senüñ nefsüñ ağacın aşlaya 4236

aş+la-y-a

Aşlamak gerek ki olasın eyü 4238

aş+la-mak

Her ki aşlanmakda ‘âciz kalmaya 4241

aş+la-n-mak+da

Yiñi başlamış-ıdı dahı söze 90

baş+la-dı

Girü kendü işlerine başladı 314

Dur namâza başla ki irişe niyâz 418

baş+la

Ne işe buyurur-ısañ başlayam 552

baş+la-y-a-m

Her işe kim ulular başladılar 822

baş+la-dı-lar

Dünyada vü ne söze başlar-ıduñ 888

baş+la-r-ı-du-ñ

Ol necis otlamaga iltür beni 1819

ot+la+mag+a

Halkı benüm mâlum-ıla toylagıl 2957

toy+la-gıl

Kim bu halkı dîn ile toyladılar 4021

Ol gün anda hüdhüdi toyladılar 26

toy+la-dı-lar

Hôn-ı ‘ışkıyla cihânı toyladı 4357

Çün mey-ile yâr şeyhi toyladı 501

Hak bizi vü cennetinde toyladı 910

toy+la-dı

İşler-idi vü işi sürer-idi 2735

iş+le-r-i-di-ler

Bir işi işle dir-iseñ taşlaya 2755

iş+le

İşleme didüğün işi işleye 2755

iş+le-me

Her metâ‘ı vü tafaddul işlerüz 307

iş+le-r-üz

Rahmeti dürrin meger lutf işleye 3084

iş+le-y-e

Eydür añladum ki Tañrı bir-durur 3227

Eydür añladum dahı ben kim Resûl 3230

Eydür añladum şerî'at yolını 3234

añ+la-du-m

Lutf kılsun ol bağışlasun cânım 200

ba-ğ+ış+la-sun

Gice zengisi izini izledi 216

iz+le-di

Halk azarlamak-durur itler işi 3311

azar+la-mak

Kiçileri ulu yalan eyleye 2255

ey+le-y-e

Cümle tahsîn eyleyü nakkaşına 228

ey+le-y-ü

Tâcı getürdüğü şerhin eyledi 2299

ey+le-di

Kangı birini yalan eyleyelüm 2309

ey+le-y-elüm

Eyle dut kim gökden inmişdür didüñ 2312

ey+le

Çün zarûret anı muztar eyleye 2371

ey+le-y-e

Nâgehân gök gürlledi Büşr'e sorar 280

gür+le-di

Kim bu avlar kim gezerler burada 2878

av+la-r

bu sözi işidüp tañlayasın 280

tañ+la-y-a-sun

Ölenüñ hâlin görüp tañlamaduñ 3845

tañ+la-ma-du-n

Câhilüñ sazın göricek tañlañuz 3891

tañ+la-ñuz

Virdi söze reng ü şîrîn söyledi 3619

Söyledi aslana neler kılduğın 3764

söy+le-di

Yâsemen nesrîn-ile söyler-idi 3629

Ayvalar almalara söyler-idi 3632

söy+le-r-i-di

Vasfını bunça katuñda söyledüm 3640

söy+le-dü-m

Tañrı adın añuban söyleyelüm 3813

söy+le-y-e-lüm

Kim hakîm uş böyle söyler hikmeti 3913

aña hoş dil-ile sûsmâr söyler 3991

söy+le-r

Rahmet ü bahşâyışuñı söyleyem 3943

söy+le-y-e-m

Dördinüñ dahı yolın söylediler 4030

söy+le-di-ler

Yâ ölen hîç kimseye söyleye mi 4046

söy+le-y-e

Şeh katında kimseye söylemeye 4052

söy+le-me-y+e

Bir mesel eydem eger añlar-ısañ

añ+la-r-ı-sa-ñ

‘İlm-ile Gülşehri sözün añlañuz 4136

añ+la-n-uz

Dahı ne hayr añlanur aña ne şer 4150

añ+la-n-ur

Nûrı tütünden niçe añlayavuz 4204

añ+la-y-a-vuz

Kim bir ayruk kişi añlaya sırn 4250

Sözi kaçan degme nâdân añlaya 4425

Mantıku't-tayr'ı Süleymân añlaya 4425

añ+la-y-a

Añlamaya hikmetin degme hakîm 4426

añ+la-ma-y-a

Añlamadı hergiz Allâh'dan rumuz 4375

añ+la-ma-dı

Sen meger diñlemedüñ iy şâhbâz 1332

diñ+le-me-dü-n

Diñle bizden sen anı bülbul gibi 1333

diñ+le

Çünkü va'iz pendini dinleyesin 1926

diñ+le-y-e-sin

Âyet ü ahbâr ünin diñleyelüm 2722

diñ+le-y-e-lüm

Kim münâfık dünyada diñlenmesün 3506

diñ+le-n-me-sün

Yâ biraz oturuban diñlenmedüm 3532

diñ+le-n-me-dü-m

4.2.1.3. lan- / +len-; +la-n- / +le-n-

İsimden fiil yapma eki ‘+lA-’ ile fiilden fiil yapan dönüşlü çatı ‘-n-’ ekinin bir araya gelmesiyle oluşur. Ek, geçişsiz fiiller yapan bir çatı ekidir : ‘kolay+lan-ur’

Katlanımadı anuñ hicranına 3515

kat+lan-ı-ma-dı

Kılduñ-ısa huldı hızlandan temiz 836

hız+lan-dan

Bellüdür kim gürzine kim katlana 1197

kat+lan-a

4.2.1.4. +la-ş- / +le-ş-; +laş- / +leş-

Bu ek de ‘+lan’ ekinde olduğu gibi isimden fiil yapma eki ile çatı eki –ş ‘nin birleşmesiyle oluşur. İşteşlik ‘+Ia’ ekinin gelmesiyle oluşur. Zamanla kaynaşarak tek bir ek fonksiyonu üstlenirler. Bazı örneklerde ise dönüşlülük özelliği kazandıkları da görülür. Eserde kullanımı bulunmamaktadır.

4.2.1.5. +l-

Bu ek, hem “olma” ifade eder hem de geçişsiz fiiller yapar. Ekin çok sık kullanımı yoktur. Mantıku’t Tayr ‘da kullanım alanının genişlediği görülür.

Ka‘be’den yaña gönildiler girü 590

gön+i-l-di-ler

Kocalup kendü ölümüñ sanmadın 473

ķoca+l-up

Sen kocalduñ ‘ışk işüñ degül senüñ 480

ķoca+l-du-n

Yigid er kocalıcak karı olur 3096

ķoca+l-acak

Dünyâda eksilme her bir işde art 3285

ek-si+l-me

Ka‘be’den yaña gönildiler girü 590

gön+i-l-di-ler

Bir iki yıl ko bizi dirilelüm 767

diri+l-e-lüm

Ansuz olmah yig dirilmekdin baña 811

diri+l-mek-din

Yüz kuş ölmeyinçe sen dirilmedüñ 1313

diri+l-me-düñ

Dirile seni kafasda dutalar 1412

diri+l-e

Kim öliçek dirilesin câvidân 1421

diri+l-e-sin

Gerek-ise öl gerek-ise diril 1623

diri+l-

4.2.1.6. +ık- / +ik-; +uk- / +ük-

İsimlerden olma ifade eden geçişsiz fiiller türeten bu ek çok sık kullanılır. Genellikle adlara, miktar bildiren sayılara, sıfatlara eklenerek anlatılan düşüncenin ortaya çıkış şeklini anlatan fiiller türetir. Agu (zehir) kelimesi incelendiğinde; ekin sıfat olma özelliği taşıyan isme gelerek ‘agu+k-’ (zehirlenmek) şeklinde geçişsiz bir fiil yaptığı görüldü

Pes bu ümmet hükmüne birikmedün 3156

bir+ik-me-dün

4.2.1.7. +ar- / +er-

Bu ek hem geçişli hem geçişsiz fiiller türetir. Genelde renk adlarına gelerek oluş bildiren fiiller türetir: Sarıg “sarı” sargar- < sarıg-ar-“sararmak”, al “al, kırmızı” alar-< al-ar- “kızarmak” .

Bil ki bu işden ki ben başarmışam 3763

baş+ar-mış-am

Yaluñuz başarımaz her bir iş 3974

baş+ar-ı-maz

Zîra ne iş başara ölmüş kişi 4045

Kimi bir kâdî ki şarı başara 4273

Bî-şek ol er her işi hôş başara 76

Başara kuşlar-ıçun her bir işi 246

baş+ar-a-

Çün Muhammed yolını başarasız 4077

baş+ar-a-sız

Bu buhâr u toz u düttün kim agar 2798

ağ+ar-

Câzulık tahtına çün kim agaram 3586

ağ+ar-a-m

Kanadımı yakdı karardı tenüm 419

kara+ar-dı

4.2.1.8. +r-

Bu ek çok sık kullanılmamakla beraber ünlü ile biten kelimelere geldiğinde ‘+ r’ ünsüz ile biten kelimelere eklendiğinde ‘ünlü+r’ şeklinde kullanılır : ‘kadgu-r-“üzülmek, kaygılanmak” < kadgu “kaygı, üzüntü” .

Yemişün yiyüp girü tüküreler 239

tüf+(k)ür-e-ler

4.2.1.9. +da- / +de-; +ta- / +te-

ET ve OT döneminde çok sık kullanılan bu ek hem geçişli hem geçişsiz fiil türetir. ‘+dA- / +dä-; +tA- / +tä-’ şeklinde kullanımları da görülür: Üntä- “çağırmaq, seslenmek” .

Mecnun’uñ istedügi Mevlî-y-idi 1756

İs+te-dük(g)-i

Niçe kim çok istedi fâş u nihân 2971

Cândan istedi ki key bîzâr ola 4251

İs+te-di

İş bu istedüklerini göricek 4289

is+te-dük-ler-i -n-i

İstedükleri yüzini görmeğe 429

is+te-dük-leri

4.2.1.10. +ı- / +i-; +u- / +ü-

ET’de ve OT’de çok sık kullanılmayan bu ek de isim köklerinden geçişsiz fiiller türetir.

Ol bize bu sâzı öğretmiş ola 1074

ög+ü-r-e-t-miş

Nesne bilmez benden öğrenmez dahı 1837

ög+ü-r-e-n-mez

Ana diler-ise cânın sakına 1044

sak+ı-n-a

4.2.1.11. +al-

ET’de ve OT’de çok sık kullanılmayan bu ek çoğu zaman sıfatlara gelerek geçişsiz fiiller yapar. Ekin yapısı, ‘+a ‘ eki ile ‘+l ‘ edilgen çatı ekinin bir araya gelmesiyle oluşur. Eke ünlü ile biten kelimeler eklendiğinde ünlü çatışmasından

dolayı ‘+l’ şekliyle kullanılabilmektedir.

Ança sayrular sagaldı ‘âkıbet 1637

sağ+al-dı

4.2.1.12. +an- / +en-

İsimden fiil yapma eki ‘+A’ ile dönüşlü çatı ‘-n’ ekinin birleşmesiyle oluşan bu ek, bünyesindeki çatı ekinden dolayı daha çok dönüşlü fiiller yapar. ET ve OT’de çok sık kullanılmamıştır. Eserde bir beyitte kullanımı şöyledir.

Kimseden utanmaya tasnîfümüz (MT/4416)

ut+an-ma-ya

4.2.1.13. +sa-

Bu ekin eklendiği kelimeye ‘gibi olmak ‘ anlamı kattığı görülür. Ek daha çok istek ve ihtiyaç bildiren fiiller türetir. Kullanım alanı çok yoktur.

Susayalar geleler geçmeklige 2879

su+sa-y-a-lar

Susayıçak yüz figân ider-iseñ 4115

su+sa-y-ıçak

4.2.1.14. +at- / +et-

İsimden fiil yapan ‘+A-’ eki ile fiilden fiil yapan ‘-t-’ ettirgen ekinin bir araya gelmesiyle oluşur. Ek, geçişli-dönüşlü fiiller yapar. Ekin kullanımı ET ve OT’de ‘+ad- / +ed-’ şeklindeydi.: ‘kut+, kıtad- “mutlu olmak, mesut olmak’.

Çün Felek-nâme düzetdük şâhvâr 4410

düz+et-dü-k

Kudretinden çün düzetdi ‘âlemi 3

düz+et-di

4.2.1.15. +gır- / +gır-

ET ve OT’ de çok sık kullanılmamaktadır. Eserde bir yerde örneği görülür.

Leşker içinde kığırdup bir soruñ (MT/53)

kı+gır-dup

4.2.2. Fiilden Fiil Yapan Ekler

4.2.2.1. -n-

Ünlü ile biten fiil kök ve tabanlarından sonra ‘-n-’, ünsüzle bitenlerden sonra yardımcı ünlü alan bu ek, sık kullanılan bir ek olarak görülür. Dönüşlü çatı yapma işlevinin yanında fiillerden ‘olma’ ve ‘yapma’ ifade eden fiiller de türetir. Bu ekin bir özelliği de ünlü ile biten fiillere eklendiğinde ‘-n’ eki gelerek edilgenlik işlevi üstlenmesidir. Örneğin; ‘tara-’ fiilini dönüşlü ve edilgen yapılmak istenirse ‘-n’ eki getirilir. Bazı fiillerde edilgenlik özelliği de gizlidir. Bağımsız fiil yapma, fiili tek başına yapma anlamı katma, yalın fiil olma, işi yapmış gibi görünme anlamı katma, dönüşlü fiil yapma, pasif fiil yapma işlevleri de vardır.

Ol suda kim Rüstem ata atlana 1197

At-la-n-a

Bellüdür kim gürzine kim katlana 1197

Kat-la-n-a

Ana diler-ise cânın sakına 1044

şak-ı-n

Bildügümi sakınam her dehriden 2045

Şağ-ı-n-a-m

‘Ömri dükendükde gör kim ne kılur 3825

dük-e-n-dük+de

Lâcerem ol mâl elinde eglenür 1489

egle-n-ür

Yolda hîç eglenmedi yolu sürer 3527

egle-n-me-di

Yolda hîç eglenmedüm ben nâbekâr 3530

egle-n-me-dü-m

Degme şâha karga gibi konmañuz 4160

ko-n-ma-ñuz

Birisi bir hûb agaca kondı hoş 4266

ko-n-dı

Saña sığınmak anuñcun isterem 3735

şığ-ı-n-mak

‘Avratuñ sevdüğine aldanmagıl 2754

al+da-n-ma-ğıl

Bir süñüğe it gibi uzanasın 942

uz+a-n-a-sın

Kim harâm odında yanmaya yürek2966

ya-n-ma-y-a

Bunça âhîlar riyâyî bulına 1997

bul-ı-n-a

4.2.2.2. -ş-

ET ve OT’de çok sık kullanılmaz. Birine yardım etme anlamı katma, boy ölçüşme anlamı katma, insan topluluğunun belli bir iş üzerine uzlaşması anlamı katma, yalın fiil olma, dönüşlü çatı görünümünde olma, anlamı pekiştirme, işlevleri vardır.

Ok-durur bu danışıkda hîç kayu 2161

danı-ş-dıkda

Dünyada yüz yıl eger dürişesin 3004

dür-i-ş-e-sin

Rahmet-ile yazuga bakışalum 3957

ba-k-ı-ş-a-lım

Kim benüm emrûme çün irişeler3258

ir-i-ş-e-ler

Güneşüñ yüzi bulaşmaya ise228

-bula-ş-ma-y-a

‘Anberîn saçı bulaşur tozlara 702

bula-ş-ur

Yâ su-y-ıla od nite karışısar 1688

kar-ı-ş-ısar

‘Âdilûñ sâzı yaraşur oynuma 2129

yara-ş-ur

Pârisîçesi-y-ile degşürmeyem 4412

deg-(i)-ş-ür-me-y-en

Assısın ol hîca-y-ıla üleşür 2953

üle-ş-ür

Ne ki rızkuñdur aña irişesin 2004

ir-i-ş-e-sin

4.2.2.3. -l-

Bu ek, çok sık kullanılan fiilden fiil yapma eklerinden biridir. Ek, hem edilgen çatı hem de dönüşlü çatı yapar. Asıl işlevi edilgen fiiller yapmaktır. Türkçede asıl edilgenlik (meçhul) eki ‘-l-’, ‘-l-’nin kullanılmadığı yerlerde ise -n-’ ekidir. Fiilleri edilgen yapma, geçişsiz eylemlerden meçhul eylemler meydana getirme işlevi de bulunmaktadır.

Bendi çün çekilmege düzüliser 3790

düz-ü-l-

Kim neden dutıldı ay iy bî-haber1842

dut-ı-l

Girü hîçe satılur-ı-mış hemân3053

sat-ı-l-ur-ı-mış

Her yaradılmışa bir cân virdiler995

yarad-ı-l-mış-a

Ol arada kim virile söz dadı2672

vir-i-l-e

Çün üzilmedi kopuzdan kılumuz31

üz-i-l-me-di

Bir zamânda kim gül açılmış idi1035

aç-ı-l-mış

Nite kılmaduñ kesilmegin taleb2468

kes-i-l-me-gin

Bendi çün çekilmege düzüliser 3790

çek-i-l-me-ge

Dartılup uçmak içine girmedük875

dart-ı-l-up-

Yonılır mı bu girihler pişeme 1947

yon-ı-l-ur

Yohsa biz kul kim şahından ayrıla 260

ay(ı)r-ı-l-a

Kocalup kendü ölümüñ sanmadın⁴⁷³

koca-l-dı

Bir iki yıl ko bizi dirilelüm⁷⁶⁷

dir-i-l-e-lüm

Rüstem altından ol atuñ savılur¹¹⁷³

śa-v-ı-l-ur

Yañıla kuşlar dilin yüz nâz-ıla⁴⁴²⁰

yan-ı-l-a

Benden ayrılmaz-ısañuz bir zamân⁶⁴

ay(ı)r-ı-l-maz-ısa-nuz

4.2.2.4. -r-

Bu ek, ünsüzle biten geçişli ve geçişsiz fiillere getirilerek geçişli ve ettirgen fiiller yapar. Ünsüzle biten fiillerden de en çok ‘ç, ş, t’ ile bitenlere getirilir: aş-ı-r-, düş-ü-r-, yat-ı-r-, bit-i-r- vb. ‘-(I)r- / -(U)r-’ eki, bazı örneklerde ettirgenliğini kaybederek eklendiği kökle yeni bir anlam kazanır: devir-, doğur-, eğir-, evir-, kaçır- “delirmek vb. ‘-ir-’ Eski Türkçede -gür- şekli de görülür: belgürmek, todgurmak kadgurmak gibi. Ek, ünsüzle biten fiillere getirildiğinde kelime ile ek arasında yardımcı ses kullanılır.

seg-ir-d-ür-ler (koşururlar), -r- eg-i-r-di-ler (büktüler), -r- gö-r-(ü)n-ür-idi.

Gör kim adum nite kaçurdı anı¹²⁵⁸

gö-r

Kânum altun kânı-y-ısa bir görün¹²⁸²

gö-r-(ü)ñ

Hüdhüd eydür kendüzüñi görmegil 1296

gö-r-me-gil

Tûtlar benüm gibi görür-iseñ 1349

gö-r-(ü)r-i-se-ñ

Ra‘d olur sen bu sebakları bişür 2804

biş-ür

4.2.2.5. -t

Ek , ‘-l-, -r-’ gibi akıcı ünsüzlerden sonra gelerek geçişli ve geçişsiz fiiller yapar. Sadece ettirgenlik ekleri kendisinden önce gelir.’-t-‘ ekinden sonra ise ‘-r-’ hariç diğer bütün fiilden fiil yapma ekleri getirilebilir. ‘-t-’ eki, bazı kelimelerde kalıplaşarak tek bir fiil kökü durumuna geçer: üşüt (akli dengesini kaybetmek). ‘-t-’ ekinin, Eski Türkçede edilgenlik işlevinin olduğu da görülür: säwit- “sevmek” (säw- “sevmek”) vb. Bu ek, ET’den beri çok fazla değişikliğe uğramamış olup; iki ünlü arasında bazen tonlulaşıp ‘-d-’ olur:

ak-ı-d-u-r, ağla-d-an vb.

Güldi vü boynın uzattı ilerü 973

uza-t-tı

Karga ilte sizi sîmurga meger1129

il-t-e

Sür birez yolu iltelüm ilerü1205

il-t-e-lüm

İkisini dünyâda durıtdı Hak3313

dur-ı-t-dı

Çün arıtmaduñ mürüvvet gölini 2992

arı-t-ma-duñ

Hem arıtdum key tarîkat gölini 3234

arı-t-du-m

Gözlerinden kan akıtmış yaş-ıla 660

ağ-ı-t-mış

Bize bir bâtıldan aňlatgıl hakı 2678

aň,la-t-gıl

aña karşı yüzümi burtarayım3689

bur-t-ar-a-y-ım

Yemlihâ eydür bilür-iseñ eyit 2795

ey-i-t

4.2.2.6. -dır- / -dir-; -dur- / -dür-

Bu ek , ‘-t-’ eki ile ‘-ur- / -ür-’ ekinin birleşmesinden oluşur. Hem “oldurma” hem “yaptırma” bildiren geçişli fiiller türetir. Eski Türkçeden bu yana ‘-dur’ yuvarlak şekli ile kullanıldığı görülür.

Eydür az ‘ışk odı cânım yandurur 3251

yan-dur-ur

Her yaña yandurur-ıdı yüz çerâg3620

yan-dur-ur-ıdı

Eyle san kim oda yandurdı ben155

yan-dur-dı

Beni anuñ yolu dapa döndürür156

dön-dür-ür

Eytdiler oldur nite bildüñ anı 149

ol-dur

Bunı dir ü yüz bulardan döndürür 587

dön-dür-ür

Bu meselde kaldururlar kolumı 3812

çal-dur-ur-lar

Ko teni kim ölüm anı soldurur 1633

sol-dur-ur

‘Âlemi gevherler-ile tolduram 1444

tol-dur-a-m

‘Âlimi câhil bulursa öldüre 1850

öl-dür-e

Yohsa gözsüz yanarı söyündürür 197

söyün-dür-ür

İster-idüñ kim beni azdurasın 3461

az-dur-a-sın

Bülbülü bostâna irişdürelüm 2726

-ir-i-ş-dür-e-lüm

Kim yidürürsin tene şehd ü şeker 4334

yi-dür-ür-sin

Kimseye bildürmegil hîç iy Ğanî3111

bil-dür-me-gil

4.2.2.7. -dar- / -der-

Ek EAT’de ilk görülür. Ekin aslında ‘-der , -dar ’ şekli ile kullanıldığı daha sonra düzleştiği görülür.

Vaktı dönderimediler hâl-ıla2410

dön-der-i-me-di-ler

Niçe dilerler-ise gönderdiler 2414

gön-der-di-ler

Gösterene gönderüp kıldı tapu2910

gön-der-üp

4.2.2.8. -k- / -k-

Karahanlı Türkçesinde görülen bu ek, çok sık kullanılmaz. Ekin pekiştirme ve

dönüşlülük işlevleri vardır.

Büşr yire bakup eydür ez-kader 2913

ba-ğ-up

Bir gedâyı şeh kılâm çün bakavam 932

ba-ğ-a-vam

Bakdı ol mahfil içinde kâdıya 968

ba-ğ-dı

4.2.2.9. -a- / -e

Ek ET’de görülen çok sık kullanılmayan eklerden biridir.

Kapar anı vü kalur bir kuyuya3719

ğap-a-r

Muglaruñ deyri dapa iletdiler 495

İl-e-t-di-ler

Assısın ol hōca-y-ıla üleşür 2953

ül-e-ş-ür

4.2.2.10. -p

Ek çok sık kullanılmamakla beraber geçişsiz fiiller yapan fiilden fiil yapma ekidir. MT’ de bir yerde kullanılır:

Her ne kim senden yıkılmaklık kopar (MT/1097).

ğo-p-ar

4.2.2.11. -gur- / -gür-

MT adlı eserde ve EAT'de çok sık kullanılmayan bu ek, fiilden isim yapan ‘-g-eki’ ile ‘-I- / -U-’, ‘-r-’ fiil yapma eklerinin bir araya gelmesiyle oluşur. EAT'den sonra kullanımdan düştüğü ve zamanla kaybolduğu görülür. Ekin ‘- ir-gür-ür’ (ulaştırır) kelimesinde sadece kullanıldığı görülür.

irgüre Nevruz’a her bir sâzını3820

ir-gür-e

Küfre girgürdi kamu îmânımı533

gir-gür-di

4.2.2.12. -ar- / -er

Genellikle geçişsiz fiillerden geçişli fiiller yapan bu ek, ET'de -ar- / -er- şeklinde ve birkaç kelimedede kullanılır. Geçişsiz fiil tabanlarından geçişli, geçişli tabanlardan da ettirgen fiil yapma işlevi vardır.

içker- < içik-er- “içeri alınmak”, kit- “gitmek” kiter- < kit-er- “gidermek,”

Yâ aña uymayana burtarısar 171

bur-t-ar-ısar

Başara kuşlar-ıçun her bir iş24

baş-ar-a

Kara kemhâyı çıkarur rûzigâr447

çık-ar-ur

Her ne kim senden yıkılmaklık kopar 109

ko-p-ar

Diri deñizden kaçan cân kurtara 2097

kurt-ar-a

Öyke bacadan çıkar bülbül gibi 2198

Tâcumı Tañrı viribimiş çıkar 2313

Kim ilan gibi ininden çün çıkar 3289

çık-ar

Kim çıkardı kişi karnından ilan 2429

Çekdi küpden daşra çıkardı anı 2895

çık-ar-dı

Gör niçe çıkardum uçmakdan seni3 339

çık-ar-du-m

Nesl ü kavmünden çıkaram soñucu 3351

çık-ar-am

4.2.2.13. -ı / -i; -u / -ü-

Bu ek geçişli ve geçişsiz fiiller türetir. Ek, ET’de de aynı şekilde kullanılmıştır. ET ve OT’ de çok sık kullanımı yoktur. Geçişli olan ‘ -ı / -i; -u / -ü-’ fiili: ı- yar-ı-t-ur-dı’ (ışıklandırır) . Geçişsiz olan ‘-ı / -i; -u / -ü’ fiili :‘-ı-yor-ı-r ’.

Aslan aña ivdi yavlak kakıdı 3691

ķak-ı-dı

Esriyüben dükeline den geçdi şeyh 503

es(i)r-i-y-üben

Kamusın uçmak yolında koyısar 3371

ko-y-ı-sar

4.2.2.14. -ç-

Ek, fiilden fiil yapma eklerinden biri olup eserde sadece bir kelimeye görülür:
Sürç- < sür-ç- “sürtmek

Sürçer ânsuzda yidügin kusar 2463

sür-ç-er

4.2.2.15. -v-

Ek, MT’de sadece birkaç kelimeye görülür: ET ve OT döneminde de çok sık kullanılmamıştır.

Zâhid ol degül ki hırsını kovar 1112

Atlu ardına düşer anı kovar 2462

ko-v-ar

Her savaş içinde ser-gavga-durur3294

sa-v-aş

Yog-ısa topragı savurduk yile1510

sa-v-ur-du-k

4.2.2.16. -aş-

Ek, sık kullanılmayan bir fiilden fiil yapma ekidir. MT’de sadece bir kelimeye görülür.

Aña bir yolda sataşan ve's-selâm 2395

Sat-aş-an

Bir velî bir yolda sataşdı baña2619

Yirde kalan cân sataşdı mihnete3920

Sat-aş-dı

Sataşur bir yolda nâgeh Âdem'e3325

Sat-aş-ur

Girme kim sataşmayasın gûllara 4079

Sat-aş-ma-y-a-sın

Niçe kişiye sataşduñ sormaduñ150

Sat-aş-duñ

4.2.2.17. -si-

Ek, sadece bir örnekte görülen sınırlı eklerdendir. Bu ek de ET'de çok seyrek kullanılmıştır: 'ämsi- ' (emmek) örneğinde olduğu gibi. Geçişsiz olan bu ek, metinde sadece bir kelimedede görülür:

bir zenbîl eksildi duta1635

Dünyâda eksilme her bir işde art 3285

Ek-si-l-me

4.2.2.18. -y-

Bu ek, Eski Türkçede '-d-' iken daha sonra '-d-' ve '-y-' olarak kullanılmaya başlamıştır. Eski Türkçe' de işlek olmayan ek, birkaç kelimedede pekiştirme eki olarak da kullanılırdı: 'tod-' (doymak) , 'kod-' (koymak). Orta Türkçede '-d- / -y-'olarak iki

şekilde de kullanılırdı: bu- “donmak” <bud- “donmak, donarak ölmek” .

Bilmedüğün kişileri yoga say 1288

śa-y-

Andan elhamd okıyup doydum digil 2449

do-y-du-m

4.3. FİİLİMSİLER

4.3.1. Sıfat - Fiiller

Sıfat-filler, zaman ve hareket kavramı taşıyan ama isim gibi kullanılan fiil şekilleridir. Sıfat-fiil ekleri hem geçici hem kalıcı isimler yapar. Sıfat-fiilleri geçmiş zaman, geniş zaman ve gelecek zaman sıfat-fiilleri olmak üzere 3 başlıkta ele alınmıştır.

4.3.1.1. Geçmiş Zaman Sıfat - Fiilleri

Bu bölümde yer alan sıfat-fiil ekleri geçmiş zaman ifade etmektedir. Bu ekler şöyledir:

-duk / -dük:

Bildi nite olduğın ahvâlini 604

Anasından yavrısı hâs olduğu 1062

Deñizün içinde gavvâs olduğu

Leyli iki olduğu yavlak hatâ 10731

Bir şaruñ kavmında bir mîr olduğın 2553

Degme kişi olduğu-y-ıçun ahî 2717

Ol kuyu ol aslan-ıla toldugın 3743

Rehber olduğın bu yola yirmeñüz 244

Pâdişâh var-ıdugın çün bildiler 255

Soldugından soñra terk eyleyesin 285

Çün utandugın bulardan bildiler 673

Kimsenüñ avladugın hôte yimezem 1124

Cân alıcı aldugı cân olısar 1424

-miş:

Âyine çün kim tamâm olmuş ola 2702

Bir safâsı yaluñuz kalmış ola

Çok bahâsın virmiş olasın meger 3075

Sen bu eve uçagelmış olasın 3535

Tañrı yolın nite bilmüş olasın 4096

Yâ nite ‘azmini kılmış olasın

Yavır ana pîşesin dutmuş ola 1074

4.3.1.2. Geniş Zaman Sıfat - Fiilleri

Bu bölümde yer alan sıfat-fiil ekleri geniş zaman ifade etmektedir. Bu ekler ve kullanım alanları şöyledir:

-an--en:

Hak kapusından giden nâ-ehl ola 628

Sûreti koyup ma‘ânîye giden 916

Ol güle bülbülleri ‘âşık kılan 1321

Ol bunı ‘Azrâ anı Vâmık kılan

Ol dün ilten âfitâbı götüren 1322

Yirine Afrasiyâb'ı yitüren

Giden için kaygu yiyen n'idiser 1632

Toz açılun kim göre yolu bilen 2001

Kim eşeklü mi ya atlu mı gelen

Şimdi bu da‘vâ kılanlar çoğ-ı mış 2416

Bilen anuñ togrusını hõd bilür 2438

Bilmeyene egri togru bir olur

Soñra bir küp suyına düşüp ölen 2896

Şimdi bu da‘vâ kılanlar çoğ-ı mış 3378

Eydür iy dâ'im dalâletde olan 3396

Soñra dönüp ayrugı magbûn iden 3398

Sanma kim benem anı göregelen 3548

Ol-durur girü beni soragelen

Her namâzı Ka‘be’de kılan kişi 3564

Girü kendü şehrine gelen kişi

Ölenüñ hâlin görüp tañlamaduñ 3843

-mAz:

Kendüzin bilmeze urur ol nigâr 453

Sen eger varmaz olur-ısañ aña 1628

Ay dutılur nûrını virmez olur

Zîra ol dem güneşi görmez olur 2848

-r:

Buña beñzer âdemîye irmedüm 154 / görmedi bunlara beñzer bir kuşu 1042

4.3.1.3. Gelecek Zaman Sıfat - Fiilleri

Bu sıfat-fiil eki gelecek zaman ifade etmektedir:

-ecek:

Ol basacaklara basup kal‘aya1181

Oynayacak oldu âhîlık dahı 2717

Tañlacak beynüñüze siz götürün 3684

4.3.2. Zarf - Fiiller

Zarf-fiiller şahıs ve zaman ifade etmeyen sadece hareket ifade ederler. Cümlede yüklemın anlamını zaman durum yönünden karşılarlar.

-anda : -dığında, ...dığı zaman anlamı verir. MT’de bir yerde görülür:

Ol deñizde gark olanda fâyide 45013

-ince / (y)ınca:

Öldürinçe bir za‘îfi bî-günâh 1003

Yüz kuş ölmeyinçe sen dirilmedüñ 1313

*Bir muvâfık mahreme ırınçe biz 3507

Kim aruk tavşan yiyince ol ulu 3700

Kendüzin terk itmeyinçe âdemî 4167

-Up:

âh olam diyüp esâsuñ yıkmagıl 944

Halk çün hizmet kıluban gitdiler 2307

dukça / -dükçe : -duk / -dük sıfat-fiil eki ve -çA eşitlik ekinin bir araya gelmesiyle oluşan zarf-fiil ekidir. ‘-dığı sürece ‘anlamı verir

Yüzini gördükçe hayrân kaluram 1645

Söge oturdukça kükreyü durur 3290

Başın aldukça uludur sâz-ıla 4179

-ıcak / -icek : -‘ınca, -dığı zaman’ anlamında kullanılır.

Pâdişâh Mahmûd olıçak dünyada 3509

İlla yem gerek olıçak etüme 3674

Beg olıçak oda yakar ‘âlemi 4382

Dileyene olıçak zer virürüz 3016

Olmayıçak sâyile ser virürüz

Göricek hem bilmeyesiz sûretin 1577

Rengi gidiçek girü çirkîn ola 1666

Sevdüğini göriçek ‘aklı gider 1685

Er kişi gaybet diyicek hayz olur 2222

Kim bahîl anı göriçek cân vire 3035

Yigid er kocalcık karı olur 3096

Arısuz ton yuyıcak arı olur

mAdIn: Bu ek -madın zarffiilindeki ses değişmesiyle (–madın > -madan) oluşan – mAdAn; -(y)> -(y)Ip / (y)Up> -(y)ArAk zarffiil eklerinin olumsuz biçimi için kullanılan bir ektir

Ol beni öldürmedin kaçan koya 1219

-iken / -ken: i- fiilinin zarf-fiil çekim şeklidir.

İken:

Yüzemez-iken suyu diler-idi 294

Kılmış-iken küfri îmandan temîz 331

Olmış-iken gönli ‘ilm-ile tolu 332

Olmış-iken kamu ‘âlemde ‘âlem 329

Yörür-iken gördiler bir manzar 350

Gezer-iken degme bir yaña devân 844

Uçar-iken anda indi şâhvâr 4262

Mûr bundan yig dir-iken mâr olur 4384

-dukda / -dükde : -dIk / -dUk sıfat-fiil ekinin bulunma durumu eki –de ile bir araya gelmesinden oluşur.

Yavrılar çıkdukda tavuk sevinür 1037

Taşra düşdükde geñüñçe uçasın 1413

Karnı açukdukda dahı issin yiye 2135

Sayru oldukda ki cândan ırasın 3067

‘Ömri dükendükde gör kim ne kılur 3825

-uban : -Up (-Ub) zarf-fiilinin –an eki ile bir araya gelmesinden oluşur.

Yañıluban baña rişvet virmedi 194

Halk çün hizmet kıluban gitdiler 2307

Bir yalanı sınayuban sürdiler 2322

San‘atına bakuban tañlamadı 2436

Kim kazâdan korkuban yoldan gidem 2867

Korkuban üstine geldi yoldaşı 2892

Okıyuban şerhini kılur-ısañ 2999

Yâ biraz geç varuban gelür-iseñ 3523

Yâ biraz oturuban diñlenmedüm 3532

Sen meger kim uçuban geldüñ berü 3534

Çarh uruban sekriyüp oynar-ıdı 3745

Tañrı adın añuban söyleyelüm 3813

Anlar-ıla duruban oturasın 4321

Ne gümüşi pul diyüben satalar 227

Kakıyuban ümmeti terk idesin 3136

-ü: Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesi başta olmak üzere her dönem çok sık kullanılmış bir ektir.

Di-y-ü/-ü:

Yâ Resûlallah hatâ kıldum diyü 211

gör ne zîbâ yavrıların var diyü 1047

Rüstem'e hey er degül misin diyü 1174

Bindi Rüstem hoş giderler söyleyü 1212

Dek bize sataşmaya Rüstem diyü

girmez iseñ sayruyam diyü yola 1634

Leyli Leylî diyü kamu dünyadan 1741

İ'tikâdum var diyü aldanmagıl 1915

Yazugum çokdur diyüp inleyesin 1926

Dutmasun diyü dahı itler size 2157

Buzaguyı Tañrı diyüben tapar 2345

Ol dirilsün diyü bu halk işleye 2375

Bize uçmak viriser Tañrı diyü 3951

Çevresinde oturup hôş söyleyü 2874

Büşr'e eydür Yemlihâ kibr eyleyü

4.3.3. İsim - Fiiler

Eski Türkçe ve Eski Anadolu Türkçesinde de şeklini muhafaza eden bu ek, fiillere gelerek iş isimleri yapar. 'me- ma- , -iş, -ış, -mek, -mak' ekleri ile yapılır. Eserde sadece -iş , -ış ekinin kullanımına rastlanmadı. ma- ile yapılan isim-fiiller: İş isimleri yapan bu ek eserde çok sık kullanılmıştır.

Rehber olmaga meger hüdhüd gele 54

Kim yolu Gülşehri 'den yigrek bile

Çün kılıç dutmaga gücüm kalmadı 201

Yola varmaga ne bunça ivelüm 271

Ne yirüñdür bu mahalle durmağa 454

Ne makâmuñdur bu yir oturmaga

Kuvvetüm yok çün hakuñdan çıkmaga 726

Şehvet-ile 'akl evini yıkmağa

Var kişi bu dünyada yol bulmağa 813

Kim begenmez Hızr'ı yoldaş olmaga

mek- ile yapılanlar: Hareket ismi yapan bu ek eserde sıklıkla kullanılmıştır.

Bunda gelmekden sebeb bes ne-y-idi 882

Suçsuz öldürmekde yog-ısa günâh 991

Yâ sahîh eylemek-içün bir teni 994

Ana çün korkar suya girmeklige 1058

4.4. FİİLDE YAPI

4.4.1. Birleşik Fiiller

Fiil, bir dilde durum hareket oluş iş anlamlarını karşılayan kavramların dildeki göstergesidir. Fiil, olumlu veya olumsuz olarak çekimli durumda zaman kavramı taşıyan veya zaman kavramı ile birlikte kişi kavramı veren kelimedir (TS, 2005, s. 700). Birleşik Fiilin tanımı konusunda farklı kaynaklarda geçen tanımlamalar da bulunmaktadır. Birleşik fiiller bir isimle fiilin ya da iki ayrı fiilin bir araya gelmesinden oluşur ve tek bir kavramı karşılayan kelime gruplarıdır Türkçe Sözlükte de, isim soyundan bir kelime ile biçim veya anlam bakımından kaynaşıp bütünleşen fiil olarak geçer (TS, 2005, s. 283). Z. Korkmaz, GTS (Gramer Terimleri Sözlüğü) ‘de birleşik fiil terimini şu anlamda kullanır:

“İsim soylu bir kelimeyle etmek, eylemek, olmak yardımcı fiillerinin bileşmesinden veya iki ayrı fiil şeklinin anlamca kaynaşmasından oluşmuş fiil türü” (Korkmaz, 1992, s. 27). Birleşik fiil, “bir yardımcı fiil veya yardımcı fiil gibi kullanılan öz anlamından boşanmış bir fiilin bir isme, isim öbeğine veya bir fiil şekline eklenmesiyle meydana gelen kelime birleşimidir (Delice, 2003, s. 24; Adıgüzel, 2017). Bu tanımlardan hareketle birleşik fiillerin esasında bir durumu olayı olguyu işi tasvir eden, anlamca kaynaşmış kelime grupları olduğunu görürüz. Bir dilin en güçlü özelliklerinden biri de yeni kelimeler türetmek yabancı kelimelere karşılık bulmaktır. Bunu yaparken dil gramer özelliklerini genişleterek kelimeleri birleştirirken ya da genişletirken ekleri ve kök halinde fiilleri kullanır. Birleşik fiiller bu açıdan Türk dilinin zenginliğini gramer yapısının Eski Türkçe dönemlerine kadar uzanıp günümüze kadar asıl biçimlerini koruyup bazen de ses değişimleri ile yenilenerek gelmiştir. MT, Türkçenin gücünü ispatlaması açısından fiillerin yukarıda bahsettiğimiz işlevlerini de barındırmaktadır. Örnekler incelendiğinde anlam ve yapı zenginliğini görülür: Birleşik sözcüklerin sınıflandırmasında farklı görüşlerin olduğunu ama genelde ortak bir fikirde birleştiğini görürüz: “birleşmiş olarak kullanılan yardımcı eylemler”, “bir adla bir eylemden kurulan” ve “iki eylem kökünden kurulan ulaçlı” birleşik fiiller olarak sınıflandırıyor (Hatiboğlu, 1982, s. 43- 45). Ergin, isimle birleşik fiil yapan yardımcı fiiller ve fiille birleşik fiil yapan yardımcı fiiller olmak üzere iki grupta ele almış (Ergin, 2000, s. 386). Başka bir kaynakta bir isim ve bir yardımcı fiilden yapılanlar, bir sıfat-fiil ve bir yardımcı

fiilden yapılanlar, bir fiil ve bir yardımcı fiilden yapılanlar (tasvir fiilleri), anlamca kaynaşmış ve deyimleşmiş birleşik fiiller olmak üzere dört grupta incelendiğini görürüz (Vural Böler, 2012, s. 244-247). Bir dilin zenginliğini gösteren en önemli özelliklerden biri dilin kelimeleri ekleri bir araya getirme şeklidir. Yan yana getirilen sözcükler birleşim sonucunda farklı anlamlarda yeni sözcükler meydana getirmekte ve söz varlığını zenginleştirmektedir.

13. ve 15.yüzyıllar arasında varlığı bilinen ve Türk dilinin önemli bir bölümünü oluşturan Eski Anadolu Türkçesi, Oğuz Türkçesi grubunun temelini oluşturmaktadır. AET'deki birleşik fiil türlerinin yapı ve anlamsal özelliklerine göre belirlenmesi ve bu sahanın özelliklerini taşıyan MT'de bu söz ve ifade zenginliğinin ortaya koymak amaçlanmıştır.

Birleşik fiil, “bir yardımcı fiil veya yardımcı fiil gibi kullanılan öz anlamından boşanmış bir fiilin bir isme, isim öbeğine veya bir fiil şekline eklenmesiyle meydana gelen kelime birleşimidir (Delice, 2003, s. 24; Adıgüzel, 2017). Türk dilinin zenginliğini gramer yapısının Eski Türkçe dönemlerine kadar uzanıp günümüze kadar asıl biçimlerini koruyup bazen de ses değişimleri ile yenilenerek gelmiştir. Bu zengin dil ifadesinin bir başka şekli de birleşik fiil yoluyla durum ve olayları anlatmam biçimidir. Kelimeler bir araya gelerek içinde bulunulan duygu ve düşünceye bağlı olayları ifade etmek için bir araya gelen iki ayrı fiil ya da isimle fiilin bir araya gelmesiyle oluşan birleşik yapıdaki fiiller görülür. Mantıku't Tayr'da yer alan birleşik fiiller iki şekilde yapılmıştır.

1. İsim +Yardımcı eylem

2. fiil +fiil

4.4.1.1. İsim + Yardımcı Fiil Birleşmesinden Oluşan Birleşik Fiiller

İsim+yardımcı eylem kalıpları daha çok Arapça ve Farsçadan dilimize geçen sözcüklerde uygulanan kalıptır. Mantıku't Tayr'da yer alan birleşik fiiller; Türkçe, Arapça ve Farsça isimlerden sonra yardımcı fiiller getirilerek yapılmıştır.

Karahan Türkçesinde ise bol-, ét- / it- ve kıl fiilleri asıl yardımcı fiiller olarak görülür. Türkiye Türkçesinde ise en çok ol- ve et- yardımcı fiilleri kullanılmaktadır. Eski Anadolu Türkçesinde daha çok et- yardımcı fiil yerine kıl- fiili kullanılmıştır.

Bul-:

Bildi kim bizden meded bulmayısar 620

Yidi bir zahmı ki merhem bulmadı 693

Var kişi bu dünyada yol bulmağa 813

Ata anadan vefâ bulımadum 986

Kim şifâ bulmak-ıçun birez tenüñ 993

Kim öle bir şahs ol dermân bula 1009

‘Azmüñe lâyıık bulınur mı şikâr 1148

Ol takâzâdan ferâgât bulayım 1226

Çünkü altunsuz kişi yüz gam bula 1477

Getür-:

Seni hûd kimdür hisâba getüren 1622

Tañrı emrin yirine getürürem 1874

Tañrı’nuñ farzın getürdüm yirine 1882

Tâ‘atını yirine getüreler 3147

Câzular Mûsî’ya îmân getürür 3602

Gör-:

Dem bu demdür vaktümi hûş görürem 370

İr-:

Eydür iyvâh ussuma irdi ziyân 335

Derde irdi şeyh dermânı kamu 371

İt-:

Aya hatm itdi vü biri ılduzı 23

Murgı terk itsün ki sîmurgı bula 39

Cânı terk itdüm ki îmân iledem 337

Soñra sen terk itdünüz dime beni 569

Rûm ilini hôş teferrüc itdiler 346

Degmesi çün bir su'âli itdiler 440

Aslan-ıla itlik itmek hôş degül 479

Kamu hâlin çünki tertîb itdiler 741

kal-:

Âhiretde senden ayru kalmayam 732

Hızr kim bâkî kala bu dünyede 760

Her kim ansuz diri kala 'âkıbet 812

Ol cemâ'at hâline hayrân kalur 915

Kıl:

Erlig-ile ol atı hâsıl kılur 1278

Rüstem-i destân gibi da'vî kılur 1279

Ben ki her şahs iltifâtın kılmazam 1285

Ol güle bülbüleri ‘âşık kılan 1321

Ol selâmı gönli kılmadı kabul 1374

Çün selâmuña fidî cân kıldılar 1385

Beni ol sözden peşîmân kıldılar

Cânların baña fedâ kıldukları 1408

Zenbil örmegini kıldı ihtiyâr 1454

Kim meger hâsıl kılâm bir dürlü genc 1468

Ol:

Kangı yoldan bunlar ırmış olalar

İy ‘aceb bunda vü girmiş olalar

Ol bize bu sâzı öğretmiş ola 1074

Yavru ana pîşesin dutmuş ol

Kamu sözi ser-be-ser tahkîk ola 1335

Her tasavvur kim kıla tasdîk ola

Çün ahî bilmedük ola bu yolu 2711

Söyledüğinden ‘azîm oldu melûl 3774

Rehberüm oldu benüm bu menzile 1410

Kimseye ol memleket ne aş ola 1459

Kim anı hâsıl kılan bir taş ola

Genc olmaya meger vîrâne de 1466

Saksılar yiksân ola ol mâl-ıla 1482

Kutlu olsun baykuşa virâneler 1493

Hüdhüd eydür gâfil olmak hôş degül 1512

Bu kadar bî-hâsıl olmak hôş degül

‘Âbid olan kişi ma‘bûda irer 1513

Kâsıd olan şahs maksûda irer

Mahv olmak dürrinüñ kadri olur 1609

Gözsüz ol yidinçi evde çün durur 1955

Gözi açılmış olur bakar görür

Anı kim mahşerden eymenür ola 3952

Âhiret günine inanur ol

Ur-:

Yüzin urdı çiyne di kendü elin 1390

Hüdhüdün başına bir tâc urdılar 1541

Kalanına sâbitât ad urdılar 2831

4.4.2. Tasvir Fiilleri

İsim + fiil birleşmeleri için bol-, tut-, kıl-, ur- gibi yardımcı fiillerin çok sık kullanıldığı görülür. KT (Karahanlı Türkçesi) dâhil olmak üzere dönemin dil

özellikleri incelendiğinde gerundium eklerinin ve yardımcı fiillerin işlevsel özelliklerini muhafaza etmelerinin yanında isim+yardımcı eylem şekilleriyle çok sık kullanıldıklarını da görürüz. Asıl vurgu, bu fiillerde yardımcı fiillerin kendi anlamları dışında yeni bir anlam kazanmalarındır. Kıl- ,dur- gel- git- ko- fiilleri isim ile bir araya geldiklerinde temel anlamlarından uzaklaşarak –u , -up zarf fiillerinin üstüne gelir ve birleşik fiil yapma işlevlerinin yanında yeni bir anlam katarlar.

4.4.2.1. Süreklilik Fiilleri

Eski Türkçe döneminden beri süreklilik ifade eden birden fazla fiil bulunmaktadır. MT’de dur- / tur-, gör-, gel-, git-, ko-, var-, gir-ve yat- fiillerinin, süreklilik işlevleriyle kullanıldığı görülür. Süreklilik fiili olarak en çok kullanılan, dur- / tur- ’dur. Eserde bu yardımcı fiil ile kurulan birleşik fiillerde, asıl fiile hem -(U)p hem de ünlü zarf- fiil eki gelmektedir. Fiil, çoğunlukla tonlulaşmış şekli ile dur- şeklinde kullanıldığı gibi bir örnekte de –tur şeklinde sadece bir yerde kullanılmıştır:

Ben gidem hōd dünyadan ‘ömri süre 1292

İlla gelen adum işidüp tura

Gel- fiili ile kurulan birleşik fiiller:

Sanma kim benem anı göregelen 35484

Ol-durur girü beni soragelen

Mukrı çün dikdi durugeldi beri 1565

Yel gibi yügürügeldüm kapuya 3531

Od gibi içerü girdüm tapuya

Çün benüm yügürdügümi bilesin 3535

Sen bu eve uçagelmiş olasın

Git- fiili ile yapılan süreklilik fiilleri: Eserde sadece bir yerde kullanımı

vardır:

Ne ki sen söyler-iseñ ben işidem 2871

Hoş tapuñdan ‘ilmi öğrenügidem

ko- fiili ile yapılanlar: Eserde sadece bir yerde kullanımı vardır:

Beni yire gömekogıl iy ‘azîz 3382

Andan eyle cânuñı tenden temîz

Var- ile yapılan süreklilik fiilleri: Eserde sadece bir yerde kullanımı vardır:

Kim Ayas’ı işbu sâ‘at görevar 3514

Sayru olmuş bizden anı soravar

Gir- ile yapılan süreklilik fiilleri: Eserde sadece bir yerde kullanımı vardır:

Eyle kim ben yügürigirdüm yola 3533

Hâşa kim kuş benden ilerü gele

Yat- fiili ile yapılan süreklilik fiilleri:

Eserde sadece bir yerde kullanımı görülür:

H̃oca gördi tûtısı ölü yatur 1389

Tûtısından ol kafas tolu yatur

Gör-fiili ile yapılan süreklilik fiilleri:

Mantıku’t Tayr ‘da üç ayrı yerde kullanıldığı görülür:

Cennet olmak gerek-ise saña gûr 1331

Ölümünden ilerürek öligör

Dahl hergiz bite mi ekilmedin 3808

Bendüñi sen şeşegör çekilmedin

Bu mukayyed zâtuñı terk idegör 792

Dahı mutlak zât-ıla var hōş otur

Âb-ı hayvân isteme dirlig-üçün 788

Asluña kavışığör birlig-üçün

Komayugörürem ol suya düşer 2929

Küp kuyu olur subaşından aşar

Devleti yok kişilerden kaçagör 3505

Mukbil er pîrâmeninden geçegör

4.4.2.2. Tezlik Fiilleri

Fiil + ulaç eki + fiil şeklinde yapılan tezlik fiili, bir fiile -i zarf-fiil eki ve vermek fiilinin eklenmesiyle oluşur. Çabukluk, kolaylık, anlamlarını içere n tezlik fiili esas fiil + -(I)+ ver- biçimiyle yapılmaktadır.-(I)ver- biçiminde yapılan tezlik fiillerinin anlam alanı çoğunlukla çabukluğu, kolaylığı ve birdenbireliği karşılar. ‘-(I)ver- ‘ şeklinin oluşumu ise, ET’de tezlik fiili olarak kullanılan bér- fiilinin ilk ünsüzünün sızcılaşmış olması daha sonra ‘e’ünlüsünün -é->-i- değişimine uğramasından kaynaklanır.

Çün Resûl'e biz viribirüz selâm 840

Nazma irür yüz kelâm u biñ nizâm

Yüz göşe dutdum ki haşmuñdan benüm 982

Kurtarıvire meger kim Hak cânım

Çün bağışlar husrev anuñ cânını 1006

Viribir Hak derdinüñ dermânını

Mübtedî kimdür bize bildürivir 3973

Kim nite işi vü yâ dili ne dir

İlla nakdinden ne getürdüñ getür 3226

Dartıvireyim dahı geç hōş otur

Bir bize añladıvirgil bî-garaz 3864

Kim bu cân cevher midi veya ‘araz

Hem başından yire bürgüsin komış 658

Hem toñuzları salıvirdüm dimiş

4.4.2.3. Yeterlilik Fiilleri

Eski Türkçeden beri farklı şekilleriyle karşımıza çıkan yeterlilik fiili, u->: mümkün olmak, olanaklı olmak anlamlarına gelen fiil ile yapılmaktadır. Bu fiil, hem tek başına hem de yardımcı fiil olarak kullanılmaktadır. Bugün yeterlilik fiili olarak bil- fiilini kullanmaktayız. Aslında yeterlilik fiili u- fiilinin gerçek anlamı ‘muktadir olmak, yetmek, gücü yetmek’ tir. İsim+yardımcı eylem olarak kullanıldığında da bu anlamdan çok uzaklaşmadığını yapamamak muktedir olamamak anlamları devam eder.

Eydür ol tesbîh terkin çün kılâm 410

Bilüme zünnârı bağlayubilem

Olibilem mi yidinçîñüz ‘aceb 2645

Anı kim ben yoldan iledübilem 3330

Bu kamu bendi nite şeşebilem 3778

Kim sizüñ ile bile eşebilem

Yeterlilik fiilini olumsuz, eserde u- fiilinin düşmesi sonucunda -AmA- / -ImA- şeklinde kullanılmıştır.

Ata anadan vefâ bulımadum 986

Kadıdan insâfımı alımadum

Biz susuz bir lahza sabr idemezüz 1020

Anuñ-ıçun bir yaña gidemezüz

Anuñ-ıçun göremezsiz yüzini 1582

Çün Nerîmân bu ile gelimedi 2102

Sâm bu ili gelüben alımadı

Bir vilâyet dünyada dutamadı 1263

Müdde'iden bir oyun utamadı

Ben sizüñ-ile bile gelimezem 1661

Sevdüğümnden bir dem ayrılımazam

Ben anı koyup yola gidimezem 1663

Oduñ ortasında sabr idimezem

Bir gün ayrukdan gıdâ bulımadı 2140

Kurd aç, sabr itmege kalımadı

Dürr ü gevher kıymetin bilimedi 2434

Müşk ü ‘anber kokusın alımadı

Kim seni bir kaygusuz göremezem 2620

Saňa bir gün şâdumân iremezem

Hüdhüd eydür şer‘ oldur kim kişi 3974

Yaluñuz başarımaz her bir işi

Bes birez iren nişân alımadı 4221

Küllü iren hûd girü gelimedi

Yeterlilik fiilinin olumsuzunda, u- fiili yerine bil- fiilinin kullanıldığına sadece bir yerde vardır:

Yüzebilmeyen kişi nite gire 309

Şatt’a vü kendüzinüñ boynın ura

4.4.2.4. Yaklaşma Fiilleri

Yaklaşma fiili ,–a/-e; -ı/-i; -u/-ü eklerinden birini alan zarf fiil üzerine yaz-yardımcı fiilin gelmesiyle oluşur. Yaz-fiili zamanla gerçek anlamından uzaklaşarak bir tasvir fiiline dönüşmüştür. Görülen geçmiş zaman ve öğrenilen geçmiş zaman ekleri dışında başka şekil ve zaman eki alamaz. Eski Türkçede çok sık kullanılmayan yaklaşma fiili, “Mantıku’t-Tayr”da sadece bir beyitte tespit edilmiştir.

Eyle datlu dökdi azından sözi / Kim dilini yiyüyazdı kendüzi (MT/2004)

5. TARTIŞMA

Mantıku't Tayr, Eski Anadolu Türkçesi dil özelliklerini taşıyan en önemli eserlerden biridir. Özellikle, fiillere gelen çekim ekleri, fiil yapım ekleri ve fiillerin yapı bakımından morfolojik özellikleri dönemin dil özelliklerini yansıtmaları açısından önem arz eder. Eklerde ses uyumlarının görülmesi, günümüz Türkçesinin barındırdığı birçok dil özelliğinin bu eserde yüzyıllar önce hâsıl olduğunu gösterir. Aynı zamanda bu yönüyle geçmişten günümüze kültürel özelliklerin aktarılmasında da gelenekçi yapının dilin sınırlarına hapsedildiği kadar zamanla genişleyerek değişerek asıl kalıbını bulması da hem yakın geçmiş hem uzak tarihe bir köprü görevi görür. Türkçe kelimelerin yanında yabancı kökenli kelimeler de görülür. Bu durum, dönemin resmi ve konuşma dilinin bir arada kullanılmasından kaynaklıdır. Türkçenin diğer dillerden üstünlüğünü ispat noktasında yüzyıllar öncesine giden dil yolculuğunda Arapça ve Farsça kelimelerin de yoğun olarak kullanılmaya başlandığı bu dönemde, Türk dilinin gücünü göstermesi açısından da eserde gramer özellikleri günümüz Türkçesinin gramer yapısının yapı taşlarıdır. Özellikle Birleşik fiillerde Arapça ve Farsça kelimeler de kullanılmıştır. Eserin dini muhteviyatının da bunda etkisi olmuştur. Eserde 15 isimden fiil yapan ek, 18 fiilden fiil yapan eklerin kullanıldığı tespit edildi. Bu eklerin bir kısmının işlek bir kısmının ise fonksiyon bakımından çok işlek olmadığı görülmüştür. Bir kısım eklerin ise fonetik değişimlere uğrayarak varlığını bugün de sürdürdüğü görülmüştür. Ayrıca bu eklerin farklı fonetik varyantları bulunmaktadır.

-(I)t-, -r-, -(U)r-, -Dİr-/DUr-, -(I)l-/-(U)l-, -(I)ş-/-(U)ş- eklerinin Eski Türkçede kullanılan fiilden fiil yapan ekler olduğu ve günümüzde de işlekliliğini koruduğu görülür (Türk ve Koç, 2022, s. 314-329).

-A-, -d-/z-, -(I)r-/-(U)r-, -gAr-, -(I)k-, -mA-, -(I)ms(I)n-, -(I)n-/-(U)n- fiilden fiil yapan eklerin ise Eski Türkçede işlek kullanılırken günümüzde kullanımı azalmıştır (Türk ve Koç, 2022, s. 314-329).

-Ar-, -sA- fiilden fiil yapan eklerin Eski Türkçede çok fazla kullanılan ekler olduğu ancak günümüzde kullanımının azaldığı görülmüştür.

-(I)t-, -r-, -(U)r-, -Dİr-/DUr-, -(I)l-/-(U)n , -(I)ş-/-(U)ş- fiilden fiil yapan eklerinin işlek; -A-, -d-/z-, -(I)r-/-(U)r-, -gAr-, -(I)k-, -mA-, -(I)ms(I)n- fiilden fiil yapan eklerinin işlek olmayan; -Ar-, -sA- fiilden fiil yapan eklerinin çok kullanılmadığı görülmüştür (Türk ve Koç, 2022, s. 314-329).

Bazı eklerin çok işlevsel olduğunu bazılarının da nadiren kullanıldığı görülür. Bunda da ekin geldiğı fiilin kullanım sahası ve ekin fonksiyonu ile fiilin birleştiğinde ortaya çıkan anlamı etkilidir. Bu eklerden +Ia/ +Ie eki, Eski Türkçede ve günümüz Türkçesinde de en çok kullanılan isimden fiil yapan ek olarak karşımıza çıkar. Fiilden fiil yapan ekler arasında çatı eklerinin de yer alması eklerin işlevselliğini arttırmaktadır.

6. SONUÇLAR

Eklerde çok fazla ses değişimleri görülmemekle beraber bazı yerlerde –t- ekinin tonlulaşıp –d-sesine döndüğünü, –dur- / –dür- ekinin yuvarlak şekilde kullanıldığı görülür. ‘-(I)r- / -(U)r-‘ ekinin ettirgenlik özelliğini kaybettiğini, eklendiği fiille bütünleşerek yeni bir anlam kazanmıştır. ‘-ma-/- me’ olumsuzluk eki, hep aynı kalmıştır. Sadece Şimdiki zaman ve gelecek zaman çekimlerinde daraldığını görürüz. ‘-ş-’ ekinin Eski Türkçeden beri gelen fiil tabanlarına yardımcı ünlü ile bağlanma özelliği Eski Anadolu Türkçesi’nde de devam etmektedir. Bu dönemde uyuma bağlı kalmadığı ve ekin yalnızca dar şekilleri kullanılmıştır: ‘-n-‘ ekinin sadece yardımcı ünlüsü Eski Anadolu Türkçesi döneminde düz şekli ile kullanılmıştır. Eski Anadolu Türkçesinden sonra bu yardımcı sesler tekrar ünlü uyumuna girmiştir. Eski Türkçe ve Orta Türkçe ’de de ünlü uyumu sağlanmıştır. İsimden fiil yapan eklerde en çok kullanılan ekler: +la- /+le-, +lan- / +len-, +laş-/

+leş-;+a- / +e-; +l-; +Ik- / +Uk-; +ar- / +er-; +dA- / +tA-,+I- / +U- ekleridir. Bu ekler den en çok kullanımı süreklilik gösteren +la- / +le- ekidir. Fiillerin, bir iş, oluş, durum hareket bildirme özellikleri, dilin estetik görünümü açısından morfolojik yapısıyla ilgilidir. Tasviri fiillerin kullanımı, durum ve olayları ifade etmede yabancı dilden fiil almak yerine dilin kendi olanakları çerçevesinde ifade aracı olarak ek-fiili kullanması, fiillerin zengin gramer yapısını destekler. Birleşik fiil çekimleri ile Türkçenin anlatım gücü farklı örneklerde ele alınmakla birlikte, tarihsel süreç içinde fiillerin ses ve yapı değişiklikleri, gelişimleri de beyitlerden alınan örneklerde ayrıntılı olarak incelendi. Eklerin gramer açısından Eski Türkçeden beri çok sık kullanılması da Oğuz Türkçesine bağlı gelişen bir dil olduğunu gösterir. Eski Anadolu Türkçesi döneminde bu zengin dilin varlığını ve yetkinliğini ispatlayan Gülşehri’nin Mantıku’t-Tayr adlı eseri, Türkçenin gücünü ispatlamak ve tekrar hatırlatmak amacıyla tez çalışması olarak ele alındı. Özellikle hala sınıflandırmasında ortak bir görüşün olmadığı fikir ayrılıklarının olduğu ve bir dilin en önemli söz varlığını oluşturan fiillerin sahip olduğu özellikler beyitler üzerinde ayrıntılı incelendi.

Mantıku’t Tayr’da fiilden fiil yapan eklerin, fiilleri ettirgen yapma, anlamı pekiştirme, geçişsiz bir fiili geçişli yapma, geçişsiz fiil tabanlarından geçişli, geçişli fiil tabanlarından da ettirgen fiil yapma, fiilleri edilgen yapma, dönüşlü fiil yapma, pasif fiil yapma, menfi fiil yapma, dönüşlü çatı görünümünde olma, anlamı pekiştirme, failin birbirine karşı hareket etmesi, işin henüz yapılmadığını fakat yapılmak istendiği anlamı katma, bir şeyi yapıyormuş gibi görünme anlamı katma şeklinde fonksiyonlarının olduğu tespit edildi.

7. ÖNERİLER

Eserde incelenen isimden fiil yapan ekler ve fiilden fiil yapan eklerin hem eşzamanlı hem de art zamanlı bir biçimde analiz edilmesi, eklerin işlevliği konusunda bilgi sahibi olunmasına ve kelimelerin kökenlerinin doğru tespit edilmesine yardımcı olacaktır.

Türkçe fiil yapıları açısından oldukça zengin bir dildir. Dolayısıyla fiilden fiil yapan eklerin fiil türetme noktasındaki önemi büyüktür. Çünkü bir dil içerisinde söz varlığının zengin olması sözcüklerden sözcük türeten eklerin varlığına da bağlıdır. Söz varlığı içerisinde fiiller ve fiillerin oluşturduğu yapılar oldukça önem taşır (Koç, 2020, s. 196).

Fiilleri çeşitli ölçütlere uygun bir şekilde sınıflamak fiillerin davranışlarını anlamak için çok önemlidir. Geçmişte pek çok dilbilimsel kaynakta fiil sınıflandırma çalışmaları yapılmıştır. Fillerin sözdizimsel özellikleri onların anlamlarıyla ilişkilidir. Yani ortak davranışları nedeniyle aynı sınıfta olan fiiller, benzer anlamlar taşırlar. Fiil sınıflandırma çalışmaları çoğu zaman yalnızca temel biçim bilgisel ve sözdizimsel özelliklerin incelenmesi ve bu özelliklerin listelenmesine dayanır. Oysa fiillere anlamsal, sözdizimsel ve kılınış açısından bakıldığında fiillerin çok yönlü özelliklere sahip olduğu görülür. Fiillerin kök ve gövdeye getirilen ekler vasıtasıyla türetilmesi onların morfolojik olarak da ses ve şekil değişikliklerine uğramasına sebep olmuştur. Eski Türkçeden günümüze kadar birçok ek işlevselliğini korurken kök ve gövdede meydana gelen ses ve şekil değişikliğinden kaynaklı bazı eklerin kullanımdan düştüğü; bazı fiil köklerinin anlamsal değişikliğe uğradığı görülür. Yapısına göre türemiş fiillerde Türkçenin sondan eklemeli bir dil olması özelliğinin işlevsel olarak çok sık kullanıldığı görülür. Birleşik fiil yapısının ise isim ve yardımcı eylem şekliyle çok sık kullanıldığı; tasviri fiiller şeklinde ise kullanım sıklığının bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada da Türkçenin zengin ve güçlü bir dil olduğunun en önemli yapı taşlarından biri olan fiillerin, bu üretken ve gelişimsel özelliğini ispatlamak için Gülşehri'nin Mantıku't Tayr adlı eseri incelendi.

KAYNAKÇA

- Aksan D. (1998). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. TDK Yayınları. Ankara.
- Aktan, B. (2012). Mu'înü'l-Mürîd'de Oğuzca ses ve şekil özellikleri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 32(2), 1-7.
- Banguoğlu T. (2000). *Türkçenin Grameri*. TDK Yayınları. Ankara.
- Deny J. (2012). *Türk Dil Bilgisi*. Kabalcı Yayınları. İstanbul.
- Dilaçar, A. (1957). Türk lehçelerinin meydana gelişinde genel temayüllerin koyulaşması ve körlenmesi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 5, 83-93.
- Dilaçar, A. (1971). Gramer: Tanımı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, *Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 19, 83-145.
- Dizdaroğlu H. (1963). *Türkçede Fiiller*. TDK Yayınları. Ankara.
- Doğan, A. T. (2019). VIII-XV. yüzyıllarda oğuzların dili Türkçenin en yeğnisimiydi?. *Yeni Türkiye*, 5(106), 496-505.
- Ercilasun A. B. (1984). *Kutadgu Bilig Grameri: Fiil*. Gazi Üniversitesi Yayınları. Ankara.
- Erdem, M. (2019). Türkmen Türkçesinde sıfat-fiillerin perifrastik kullanımları. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 6(3), 7-17.
- Ergin M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım Yayım. Ankara.
- Ergin M. (2006). *Türkçe Dilbilgisi*. Bayrak Basım Yayım. Ankara.
- Ergin M. (2009). *Dede Korkut Kitabı-2 (İndeks-Gramer)*. TDK Yayınları. Ankara.
- Gabain A. V. (1979). *Tarihi Türk Şiveleri (1998): Eski Türkçe*. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. Ankara.
- Gabain, A. V. (1953). Türkçede fiil birleşmeleri, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 1, 16-28.
- Gencan T. N. (1979). *Dil Bilgisi*. TDK Yayınları. Ankara.
- Gül, M. (2015). Kutadgu Bilig'deki oğuzca unsurlar. *JASSS Studies*, 37(1), 253-265. <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2928>
- Gülsevin G. (1997). *Eski anadolu Türkçesinde ekler*. TDK Yayınları. Ankara.
- Gülsevin G. ve Boz E. (2013). *Eski anadolu Türkçesi*. Gazi Kitabevi. Ankara.
- Gülsevin, G. (1990). Türkçede –sa şart geridiumu üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 467, 276-279.

Gülsevin, G. (1997). Türkiye Türkçesindeki zaman ve kip çekimlerinde birleşik yapılar üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, (45), 215-224.

Gülsevin, G. (1998). Köktürk bengü taşlarındaki oğuzca özellikler. *Ağızlar Türk Lehçe ve Şiveleri Dergisi*, 7, 12-18.

Gülsevin, G. (2004). Eski Türk yazı dilinde Oğuz lehçesinin ses, şekil ve sözvarlığı unsurları. *Amancolovskie Çiteniya*, 7-8.

Gülsevin, G. (2007). Oğuzca olmayan tarihî metinlerde oğuzca unsurlar ve nehcü'l-feradis örneği. In *46th Meeting of Permanent International Altaistic Conference, Ankara*, pp. 22-27.

Gülsevin, G. (2010). Oğuzca olmayan Türk lehçelerinde oğuzca unsurlar ve bunlara teorik bir yaklaşım, *Turkish Studies*, 5(1), 57-79. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1268>

Gülsevin, G. (2011). Divanu Lügati't-Türk'teki oğuzca özelliklere karşılaştırmalı bir bakış. *Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi*, 63, 331-345.

Hacıeminoğulları N. (1992). *Türk dilinde yapı bakımından fiiller*. Kültür Bakanlığı. Ankara.

Hacıeminoğulları N. (1996). *Karahanlı Türkçesi grameri*. TDK Yayınları. Ankara.

Hacıeminoğulları N. (2008). *Karahanlı Türkçesi grameri*. TDK Yayınları. Ankara.

Hatipoğlu V. (1982). *Türkçenin Söz Dizimi*. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları. Ankara.

Karabacak E. (2004). *Olmak fiili üzerine: Zeynep Korkmaz armağanı*. TDK Yayınları. Ankara.

Karademir, F. (2012). Türkiye Türkçesinde emir kipliği üzerine. *Turkish Studies*, 7(4), 2091-2138. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3874>

Karahan L. (2010). *Türkçede Söz Dizimi: Cümle Tahlilleri*. Akçağ Yayınları. Ankara.

Kaymaz, Z. (2002). Hoca Ahmet Yesevî'nin hikmetlerindeki Oğuz Türkçesi unsurları. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (139), 155-162.

Kaymaz, Z. (2004). Çağatay Türkçesinde oğuzca unsurlar üzerine. *Amancolovskie Çiteniya*, 7-8.

Koç, F. (2020). Fatiha Tefsiri' ndeki fiillerin semantik açıdan değerlendirilmesi Dede Korkut Uluslararası. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 195-209.

Korkmaz Z. (1995). *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*. TDK Yayınları. Ankara.

Korkmaz Z. (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. TDK Yayınları. Ankara.

Korkmaz Z. (2005). *Eski Türkçedeki oğuzca belirtiler*. TDK Yayınları. Ankara.

- Korkmaz Z. (2007). *Uluslararası Eski Türkiye Türkçesi Toplantısı Bildiriler Kitabı: Eski Türkiye Türkçesinin Türk Dili Tarihindeki Yeri*. TDK Yayınları. Ankara.
- Korkmaz Z. (2009). *Türkiye Türkçesi Grameri: Şekil Bilgisi*. TDK Yayınları. Ankara.
- Korkmaz Z. (2013). *Türkiye Türkçesinin temeli Oğuz Türkçesinin gelişimi*. TDK Yayınları. Ankara.
- Levend A. S. (1957). *Gülşehrî, Mantıku't-Tayr (Tıpkıbasım)*. TDK Yayınları. Ankara.
- Müjgan, C. (1952). *Gülşehrî ve Mantıku't-Tayr'ı* [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi].
- Şahin H. (2015). *Eski anadolu Türkçesi*. Akçağ Yayınları. Ankara.
- Tekin T. (2008). *Orhon yazıtları*. TDK Yayınları. Ankara.
- Timurtaş F. K. (1994). *XV. Yüzyıl, Gramer-Metin- Sözlük: Eski Türkiye Türkçesi*. Enderun Katabevi. Ankara.
- Timurtaş F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi*. Kapı Yayınları. İstanbul.
- Türk Dil Kurumu. (2005). *Türkçe Sözlük*. TDK Yayınları. Ankara.
- Türk, O. (2020). Kültürel miras olarak hayvanların atasözlerimize kattıkları anlam üzerine bir değerlendirme. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 11(44), 320-334. <https://doi.org/10.17498/kdeniz.650439>
- Türk, O. (2022). “Manzûme-i Ferâ'iz”de geçen türemiş fiillerin morfolojik açıdan incelenmesi. *Turkish Academic Research Review*, 7(3), 710-730. <https://doi.org/10.30622/tarr.1133446>
- Türk, O., Koç, F. (2021). Yunus emre'nin risâletü'n-nushiyye adlı eserinde geçen fiiller ile inanç ve tasavvuf içerikli fiillerin semantik açıdan incelenmesi. *Mecmua*, (12), 78-90. <https://doi.org/10.32579/mecmua.916232>
- Türk, O., Koç, F. (2022). Divan' ü Lügat' it Türk'te fiilden fiil yapan eklerin fonksiyonları üzerine bir değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (31), 314-329.